

**ESTUDI I APROPAMENT
DE L'EDUCACIÓ VISUAL I PLÀSTICA
A L'OBRA GRÀFICA DIBUIXADA DE REMEDIOS VARO**

MEMÒRIA DE LA LLICÈNCIA D'ESTUDIS
Curs escolar (2002/2003)

EVA CORTÉS I GINER

**ESTUDI I APROPAMENT
DE L'EDUCACIÓ VISUAL I PLÀSTICA
A L'OBRA GRÀFICA DIBUIXADA DE REMEDIOS VARO**

MEMÒRIA DE LA LLICÈNCIA D'ESTUDIS
Curs escolar (2002/2003)

EVA CORTÉS I GINER

Í N D E X

Introducció	5
Agraïments	6
Remedios Varo, des del seu primer dia	7
Remedios Varo, artista	46
Apropament a la seva obra	47
Primers passos surrealistes	49
Paral·lelismes de la seva obra i la dels membres del grup surrealista	50
Estudi de l'obra de Remedios Varo	52
Breus pinzellades de Surrealisme	59
Noms dels Artistes que van participar del Surrealisme	64
Activitats Plàstiques	66
Presentació	66
Definicions	67
Treballs de l'alumnat d'Anglès (Girona) i de Mèxic D. F.	69
Bibliografia	77

INTRODUCCIÓ

Un dels objectius del moviment surrealista fou: la voluntat d'arribar més enllà del que es veu i que romandrà amagat. Per aconseguir la igualtat de les dues realitats i gaudir-les per sempre. Remedios Varo, amb la seua obra, ens descobreix el seu Univers interior, utilitzant elements d'un gènere molt fantàstic, sempre amb la il·lusió de participar-hi des dels moments somniats, fins els més quotidians.

Els temes socials que en ocasions deixa veure, al mateix que molts artistes, són atemporals; es podrien repetir en tots els moments de la història, social i cultural: la crítica política, econòmica i educativa, basada en les prohibicions i els temors.. Aleshores diem que les seues obres no les podem encasellar en cap espai històric, casual o buscat. Aquesta opció de fusionar estats situacionals, no sempre fou possible; el que sí va ser-hi, fou la intenció. El Surrealisme, a Remedios Varo la tenia feliçment atrapada ja des de la seva infantesa, amb tota la seva inconsciència. Però no ho va descobrir fins que va començar a saber del Surrealisme com a moviment d'avantguarda.

Això és el que m'agradaria que sentiren els/les alumnes, almenys quan comencen a descobrir el significat del Surrealisme i tot el que el seu coneixement els hi pot aportar. La destresa en creativitat que poden aconseguir, és tan esperançadora, que dóna suficient descàrrega emocional per seguir buscant estratègies d'estudi i aprenentatge, per a totes i tots.

El treball realitzat està estructurat en 3 parts: La primera ens descobreix qui era Remedios Varo i Uranga, mitjançant la descripció de la seva vida i obra; la segona ens situa dins del marc històric del moment inicial de l'últim moviment de l'avantguarda europea: el Surrealisme. Finalment la tercera part ens mostra les activitats que 2 grups d'alumnes –l'un d'Anglès i l'altre de Mèxic D.F.- han realitzat després de conèixer, els postulats proposats pel Surrealisme i la trajectòria dels artistes surrealistes, en especial de la pintora catalana Remedios Varo. D'aquesta manera intente apropar, les intencions creatives de l'Educació Visual i Plàstica, a l'obra d'aquesta artista, doncs considere que les repercussions seran força enriquidores que ajudaran a desenvolupar els coneixements creatius de l'alumnat.

Aquesta memòria resumeix els passos que va seguir Remedios Varo fins trobar-se de cara amb el Surrealisme. L'atracció fou immediata i es va veure reflectida per sempre a les seves obres, fins i tot, a la seva manera de fer la vida.

AGRAÏMENTS

He d'agrair a totes aquelles persones que m'han ajudat a dur endavant aquest treball d'investigació, concedint-me el seu temps i dedicació, des de València fins a Mèxic, des d'Anglès fins a Tarragona. Al meu director de Tesi, Fernando Evangelio Rodríguez, a la meva família i molt en especial, a la meva cunyada Mª José, al meu germà Joan i a la meva parella, Ferran que m'ha recolzat al màxim. Gràcies!!

També recorde l'oportunitat que m'ha donat el Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya, a l'haver-me concedit aquesta Llicència d'Estudis retribuïda, per completar la meva tasca investigadora.

REMEDIOS VARO, DES DEL SEU PRIMER DIA

El seu nom complet és Maria del Remedio Alicia Rodriga Varo i Uranga. Va nèixer el 16 de desembre de 1908, a Anglès, un poble de Girona, a la comarca de La Selva; allà va viure els seus primers 5 anys, amb els parents més propers: els seus pares, Rodrigo i Ignacia; el seu germà major, Rodrigo i la seua iaia materna, Josefa. Va nèixer al pis on vivien de lloguer, doncs mai podien establir-se molts de temps, a causa de la feina de son pare; al carrer *La Indústria* nº 5 que actualment correspon al nº 9. Dos anys després es van traslladar a un altre pis, del nº 13 del Carrer *Major* que és a la part alta, la part antiga del poble gironí.

1. Façana de la casa on va nèixer Remedios.
1913.

2. Detall de la porta i façana del pis on va viure amb la família fins

Anglès és un poble que resulta difícil d'oblidar, que ha aconseguit conviure amb plena harmonia amb els seus records del passat. Conserva molts carrers meravellosos d'origen medieval, que inciten a deixar-se perdre's sobretot a les vesprades de la tardor, just quan comença a amagar-se, el Sol.

Són racons plens de bellesa urbana antiga, que han sabut conviure amb diversos estils arquitectònics com el romà, gòtic, renaixentista, noucentista i modernista. A més a més el poble sempre ha viscut gaudint de les riqueses naturals i dels fruits que aquesta convivència li ha proporcionat: la Indústria, la Agricultura i la Ramaderia.

ens ajuden a créixer, bé perquè s'insisteix en tenir un registre de bons moments viscuts per seguir valorant el que tindrem anys després. El que Remedios pot haver recordat i el que li han explicat, una i una altra vegada durant els anys d'infantesa, ha segut suficient per tenir un bon solatge d'imatges plenes de sensacions i melangia del seu poble de naixement.

Racons del poble d'Anglès.

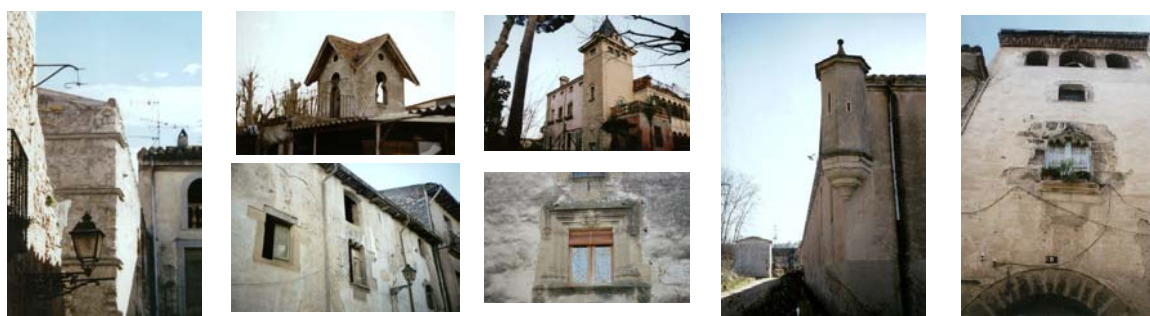
Per moltes raons he considerat que la memòria del poble d'Anglès va acompanyar-la sempre. No hi ha cap indici que em faci dubtar de la meua teoria, doncs Remedios va gaudir de tots els medis naturals per retenir a la seua memòria, la informació visual d'aquest poble que la va veure nàixer. Sempre s'ha dit que el fet d'haver nascut a Anglès fou casual i punt; ja no se'n parla de res més. Jo dic que més que una casualitat, fou un fet circumstancial, que no és el mateix. La feina de son pare, els requeria allà on calgués i, és clar, mai podien instal·lar-se definitivament a un lloc. També s'ha de tenir en compte que la casualitat va jugar molt a favor de Remedios, perquè al nàixer en aquell poble, envoltat de nombroses llegendes màgiques, va poder gaudir d'eixa sensació que totes i tos hem tingut, a diferents nivells d'intensitat, alguna vegada a la vida, almenys comparable en determinants fets ocorreguts a la nostra infantesa, just quan per casualitat, ens adonàvem de què certs esdeveniments, sense cap explicació aparent, es produïen i per eixa raó ens sentíem especials; com si algú ens hagués escollit per ser-hi. Pot ser que creiem que les coses ocorren, per una raó molt concreta i en conseqüència, tenim eixa necessitat de trobar una explicació a tot el que passa; perquè tot tinga cert sentit. I creiem convençuts d'aquesta mena de principi, que ens acompanya per sempre i ens agrada creure'ns-ho.

En ocasions creiem que les històries ens condicionen els nostres punts de vista i la nostra manera de parèixer, és per això que a la fi, tots actuem de la mateixa manera; tots els qui ens ham deixat anar pels seus missatges, advertències i de vegades determinades conseqüències, certes o impossibles d'inventar. Però Remedios a Anglès,

era una nena que començava a sentir les seues pròpies vivències i només la casualitat la va escollir, doncs va tenir la sort de nàixer a un lloc on les llegendes eren en boca de totes i tots, en qualsevol moment del matí i de la nit i aleshores sense adonar-se, les va assimilar amb tanta naturalitat que, fins i tot les va poder adjuntar al seu món ple de fantasia.

La seua capacitat d'imaginar va despertar a un lloc, considerat de privilegi, pels que aprecien la força de la imaginació per dur endavant el nostre enteniment i que ens ajuda a resoldre qualsevol situació de dubte. La nostra artista ho va tenir molt fàcil perquè tots els moments de la infantesa que els gaudim inventant-nos situacions, que si no són habituals ens agraden molt més, ella no es va haver d'esforçar gaire, doncs les escoltava per tot arreu dels carrers d'Anglès. Des del primer moment va viure envoltada d'una gran quantitat d'elements, sobretot arquitectònics plens d'història i d'històries, que van protagonitzar moments difícils del passat i que foren, en ocasions, la raó de trencaments socials i polítics i que ara es mantenen perquè constitueixen l'eix axial de la memòria del seu poble.

Probablement quan Remedios va ser conscient del lloc geogràfic del seu poble i el que hi havia esdevingut, de manera real o imaginada, es va sentir molt afalagada d'haver nascut allà; doncs forjava més la seua predisposició a creure de ple amb les teories de la casualitat com un esdeveniment que apareix per una intenció específica, perquè sense saber-ho, ni ella ni els seus pares, ja havia encertat el primer pas de la seua vida. que et pot creure que per alguna raó de l'atzar, has segut escollida d'haver encertat el lloc. Saber que totes aquelles històries van succeir, almenys a les ments de la gent del poble d'Anglès i la resta de la contornada, al mateix lloc on ella va nàixer, de segur que li va suposar una sensació difícil d'igualar amb qualsevol altre possible privilegi natural. Fins i tot podríem parlar

Detalls arquitectònics dels carrers antics d'Anglès.

Considere que al nàixer a Anglès, lloc ben farcit de llegendes de contingut, la majoria màgic, Remedios va voler creure's que era un senyal clau, que l'ajudaria i li marcaria un camí; com si hagués segut escollida, fou una mena de benedicció psicològica per a l'artista, perquè almenys aquestes llegendes les va sentir de molt a prop i això, de segur que li va ajudar a sentir-se més afalagada i fins i tot, escollida, amb l'obligació, en conseqüència, de reflectir-ho als seus treballs, com si el coneixement d'aquestes històries s'hagués convertit en una mena de legat. Ella va fer la transcripció, gràfica i dibuixada, de les llegendes orals del seu lloc de naixement a partir d'imatges pintades que transmeteixen tot el seu pensament.; en altre cas el fet d'haver començat la seua vida a un poble com Anglès, li va donar el primer alè al seu esperit aventurer. En cas d'haver nascut a un altre lloc, aquesta curiositat innata per les històries naturals, hagués segut més pobra o passatgera, i fins i tot inexistent, doncs només les hagués descobert mitjançant la lectura de llibres molt concrets li va donar el primer alè al seu esperit aventurer i ple d'energia imaginativa.

Pot costar una miqueta de creure que una nena tan menuda siga capaç de recordar imatges que mai més ha pogut veure perquè no va tornar al seu poble, però malgrat tot, s'ha de tenir en compte que Remedios Varo va créixer amb determinades avantatges, per a l'època que li va pertocar viure, va poder gaudir. 2 factors van contribuir a despertar la seua activitat visual:

1. Els llargs viatges amb la família
2. Les passions de son pare per la Literatura fantàstica, les Matemàtiques, la Geometria, la Botànica i sobretot la Fotografia.

Tenint en compte que Remedios de menuda era una nena molt activa, que li resultava extremadament difícil, romandre quieta al mateix lloc durant molta estona, ens podem fer una clara idea del que va suposar viure eixos primers anys de poble en poble: va passar molt de temps viatjant amb la família, de punta a punta de la Península durant dies sencers, en tren o en cotxe, per començar de nou en altres llocs on son pare era destinat. Els seus pares i la iaia sempre li havien de ser-hi a sobre per mantenir-la distreta i amb ganes d'escoltar i d'aprendre. Sembla que durant els anys d'infantesa no va anar a l'escola, doncs aquests canvis constants haurien alterat el seu ritme d'aprenentatge i és per això que a casa i durant els viatges, li anaven explicant tots els coneixements possibles, des dels primers contes i cançons populars fins l'escriptura i la lectura dels primers llibres. Amb la cultura familiar en tenia de sobres per no distreure's, doncs els pares eren tan diferents que li aportava l'equilibri perfecte per no excedir-se.

Sa mare, Na Ignacia Uranga i Bergareche, era una dona forta i corpulenta que va centrar totes les seves inquietuds pel benestar de la seva família. Va nàixer l'any 1881, a Paranà (Argentina) però era de família basca. Era molt conservadora, amant de les tradicions familiars i populars i era catòlica i molt practicant. Va dedicar la seua vida als afers de casa i als seus fills.

Son pare, En Rodrigo Varo y Zejalvo, era enginyer; tenia al seu càrrec l'organització de túnels, carreteres, camins, vies de comunicació i canalització d'aigües. Va arribar a ser cap d'enginyer en la Societat E. Grasset y Cía., Ingenieros. Per motius de treball viatjava constantment i amb ell, sempre anava la seva família, així podien romandre tots junts. Va ser contractat per treballar a l'estudi i replantejament dels aprofitaments d'aigua anomenats Salt del Can Riera i Les Pastreres, situats prop d'Anglès.

El matrimoni Varo i Uranga va tenir cinc fills però només tres, Rodrigo, Remedios i Lluís, sobrevisqueren a les in comptables malalties que, si es pot dir, totes les famílies d'aquells temps, van haver de patir. Sempre que las circumstàncies laborals del pare, ho feien possible, aprofitaven per a reunir-se, quasi sempre a San Sebastià, amb altres familiars: la iaia, les ties i oncles, les cosines i cosins.

En la família va regnar l'harmonia, la comprensió i l'amor; el matrimoni a pesar de ser tan diferent va saber trobar l'equilibri perfecte per educar els seus fills. Son pare era d'idees d'esquerre i no volia saber res del món eclesiàstic, s'estimava participar de les activitats socials i populars a un altre nivell però sempre va respectar les creences religioses de la seua dona. Per altra banda, la mare de Remedios era més seria que el seu marit i en ocasions deixava veure una manera d'ésser pessimista i entristida; pot ser com a fruit de l'educació rebuda basada en els temors i l'obediència sense concessions, tan afermada a la història d'aquest país, des de sempre.

Per una banda, Remedios va trobar amb la figura de son pare l'entusiasme d'iniciar projectes i noves teories, la passió per la lectura i les històries populars, reals o inventades, que feien volar la seua imaginació. Però per part de sa mare sempre va tenir present una gran càrrega de temors i records que li despertaven moments d'inseguretat i de pessimisme davant de situacions difícils, resultat d'una educació excessivament protectora i que per sempre li acompanyaria però que ella mai deixaria de combatre.

5. La família Varo Uranga al 1913, a punt de marxar d'Anglès.

Tot i que Remedios sempre va assegurar que son pare era una persona molt severa, també va reconèixer que la va ajudar a avivar la seva imaginació, tan ansiosa per crear noves imatges que podia transformar i desenvolupar les seues composicions. Son pare la va iniciar a la Geometria Descriptiva, la Literatura, la Pintura i la Fotografia; coneixements que li van proporcionant una bona dosi d'entusiasme i creativitat:

“Don Rodrigo fue una persona que desempeñó un papel fundamental en la vida de Remedios. Tenia una imaginación que estimulaba la de su hija y le fomentó su formación artística, llevándola a museos y enseñándole el arte del dibujo técnico. En un principio a fin de

encontrar la forma de mantener ocupada a Remedios, durante los prolongados viajes familiares, don Rodrigo le impuso la tarea de copiar sus dibujos y diagramas. Al ver que presentaba buena disposición, la ejercitó en los rigores de su oficio, enseñándole el uso correcto de la regla, de la escuadra y del cartabón. Y como era muy perfeccionista, le hacía repetir y volver a hacer, inculcándole una disciplina artística sólidamente cimentada.”¹

La família es va integrar de ple, als costums i manera de viure del poble d'Anglès. El senyor Rodrigo, sempre aprofitava els moments lliures, per gaudir dels seus fills, explicant sobretot, històries que la gent del poble, havia contat a ell, segurament als moments de descans a la construcció, al bar o entre reunió i reunió, a la Cooperativa de Consum “*Unión Anglesense*” on podia posar en pràctica l'esperanto amb gent del mateix poble. Aquesta Cooperativa tenia fins i tot moneda pròpia.

Per la part de sa mare, també creiem que s'adaptà a les mil meravelles; doncs Anglès era un poble força tranquil i hospitalari, i continua sent-ho; així que no li va costar gaire fer amistats. Era una dona molt creient de la religió cristiana i anava cada dia a l'Església, a escoltar missa i a ajudar amb el que calgués; també va simpatitzar molt amb les monges del convent, les germanes dominiques. De segur que Remedios l'acompanyava gairebé des del primer dia, a més que vivien al centre del poble, molt a prop de l'Església de la Mare de Deu dels Remeis, i també del Convent de les germanes Dominiques.

No hi ha constància escrita de la possible assistència de Remedios a l'escola. Sembla que la família s'estimava educar els seus fills a casa durant els primers anys, tenit en compte que la mare no treballava fora de casa, disposava de molt de temps per ser amb ells; a més a més, s'ha de recordar que eren una gent que marxava aviat dels llocs i aquests canvis per als nens, eren importants. Tot i així em fa l'efecte que d'haver anat, ho hagués fet a l'escola del convent de les dominiques, que tanta admiració tenia sa mare i per eixa mateixa raó, però tenint en compte les inclinacions polítiques de son pare, de segur que ell mateix s'estimà més educar els seus fills a casa que, dur-los a una escola religiosa.

Es va haver d'acostumar tant, que el fet de viatjar es va convertir en una passió més, doncs amb el viatge aconseguia alliberar-se de cada realitat que havia d'assimilar i que en ocasions tant l'angoixava; així podia experimentar i començar de nou. Els canvis continus de lloc i d'hàbits i costums populars, al descobrir altres maneres de fer la vida, van anar enriquint el pensament de Remedios. Es va convertir en una eterna viatgera. Mai va deixar de viatjar: de menuda amb la família per tot el país, després a Barcelona, París, Marsella i Mèxic D.F. També va viure un any a Veneçuela i una altra vegada a Mèxic i des d'allà aconseguiria fer el millor dels seus viatges, el més desitjat: el viatge cap al seu món interior, mitjançant el qual aconseguiria treure les millors imatges.

¹ VARO, Beatriz. Op. Cit. Pàg.

Viatjar alimenta l'ànima i activa la imaginació. Aquesta afirmació pot ser comprovada recordant les trajectòries de cadascú dels artistes surrealistes: totes i tots van haver de canviar de lloc en moltíssimes ocasions; no va hi haure cap, que romangués a un sol lloc. Si la causa de l'exili fou la fugida cap a altres llocs per viure en pau i no patir l'esclat d'una guerra i les dures repercussions psicològiques i en ocasions físiques, almenys el que van guanyar va ser, trobar-se totes i tots plegats, abans de l'enfrontament bèl·lic, i participar d'una manifestació literària i artística com fou el Surrealisme.

Amb aquest moviment van tenir l'ocasió de canalitzar les seues emocions i esplaiar-se a desenvolupar les seues ments cap al món del somnis. Es pot dir que les situacions extremes, de vegades acceleren el procés natural de maduresa de les persones i és aquesta necessitat la que aconseguir activar la nostra capacitat de trobar les respostes més encertades, fins i tot som capaços d'adaptar-nos als nou medis i podem treure-hi, un bon rendiment. Si tota aquesta gent va haver de viatjar molt al llarg de la seua vida, aquesta activitat els va ajudar enriquir la seua capacitat d'imaginar. Mai van viatjar sols, almenys els acompanyaven els seus somnis i quan deixaven de viatjar físicament, tenien la facilitat de seguir el trajecte, des dels seus pensaments. És a dir els Surrealistes van gaudir de viatges visibles i viatges espirituals.

Totes i tots van ésser uns eterns viatgers, sobretot els artistes; si cadascú venia de llocs ben diferents d'Europa i es van instal·lar a París on totes i tots es van trobar i reconèixer com artistes, quan va començar la II Guerra Mundial, a poc a poc van anar deixant terres franceses per trobar un lloc que els proporcionés una miqueta de pau, almenys per a viure bé amb el seu món interior: Hans Bellmer, artista alemany, va viure a París i després a , Víctor Brauner, romanès, va viure a París i d'allà va anar a ; Leonora Carrington era anglesa, de París, va viatjar cap Nova York fins instal·lar-se a Mèxic D.F. Marc Chagall, artista rus, de París també va marxar cap als Estats Units i Mèxic, ...Remedios Varo que venia d'Espanya, va viure a París i des de Marsella, va viatjar cap a Mèxic on s'instal·laria per sempre, encara que des d'allà també va fer més d'un viatge.

Els viatges ens permeten viure més experiències perquè posen en alerta la capacitat de sorprendre-nos i això fa que no deixem passar les situacions que poden resultar més imprevisibles i les seues repercussions. Quan més desperts som, més somnis podem recordar i sentir; quan més viatgem i participem de les vides dels demés, més predisposició tindrem a gaudir de qualsevol esdeveniment, casual o previst, que de segur, afavorirà els nostres recursos creatius.

És per tot açò que vull fer un crit d'atenció a totes les gents que malgrat haver escrit força bé, sobre la vida i obra artística de Remedios Varo, no han tingut en compte el poble on va nàixer per descobrir molts dels elements que l'artista sempre va tenir present i que només passejant pels carrers d'Anglès, descobreixes. Sempre s'ha eludit qualsevol informació que pogués despertar la curiositat dels escriptors i estudiosos d'Art en general; hem costa de creure que només s'ha fet ús del nom del poble per completar una dada, com és el moment de naixement d'una persona i és clar, que tothom ha pensat sempre que Remedios encara que va nàixer a Anglès, com va viure uns quants anys i després se'n va anar, de segur que no va recordar cap imatge del poble.

No sé si es va fer amb la intenció de demostrar que tota eixa capacitat d'imaginar que tenia l'artista no necessitava, com la resta de mortals, de registres del

passat, viscuts, llegits o escoltats per la gent del seu voltant, per desenvolupar-se millor, quan es sabut que no podem imaginar res que no hem vist abans; és a dir que la nostra ment necessita d'un cert solatge d'informació, visual o escrita, per analitzar les realitats i després podrà manipular-les a la seua pròpia voluntat.

Però no fou així; tal i com podem comprovar veient les imatges de les seues composicions, dibuixades i pintades, Remedios sempre recorrerà a dita informació per exterioritzar els seus pensaments, com totes les persones del món, d'ara i de qualsevol moment de la història de la Humanitat.

De vegades considerem que és millor viure i romandre al mateix lloc perquè creem arrels amb la gent que ens veu cada dia i amb l'entorn, aprenem a respectar i valorar l'esforç que s'ha de fer per dur una família endavant o per desenvolupar activitats amb col·laboracions que ajudaran a dinamitzar a diferents sectors de la població... però si et pertoca créixer recorrent pobles i ciutats, t'has d'esforçar més per retenir cada moment viscut per recordar-lo millor i si vols també aprendràs a potenciar les teves possibilitats perquè tindràs al teu abast tot un ventall d'opcions. També podràs conèixer molta gent ben diferent entre sí, fins i tot podràs participar d'activitats que en un altre lloc, bé per les diferències climàtiques bé per la seua ubicació geogràfica, resultaria impossible de gaudir. Si tens la ment disposada a conèixer tot el que passa, aconseguiràs enriquir-te cada moment de la teva vida.

Aquest esforç és el que va fer Remedios doncs era rara l'ocasió que podia romandre molt de temps en un lloc concret; així havia de recórrer sempre als records, de la seua memòria, bé perquè els va viure, bé perquè els recordava de les narracions explicades a casa o durant els passeigs i viatges. Remedios tenia facilitat per escriure i dibuixar i a poc a poc va anar desenvolupant la seua capacitat de percepció gràfica i visual. És per això que tot el que passava podia activar la seua voluntat creadora. Ella va entendre, millor que ningú, que el viatjar alimenta l'ànima i desperta la imaginació.

Si continuem mirant la seva vida, sobretot a través de la seva obra i tenint en compte que per a Remedios, poca cabuda tenia l'atzar i encara menys, quan es tractava del naixement d'una persona, podem aventurar-nos a pensar que el destí, li enviava la seva primera senyal.

La família de Remedios va viure a Angles durant cinc anys; prou de temps perquè ella tinguera consciència del lloc. El seu esperit inquiet ja havia començat a saltironar; ja s'interessava pels contes i històries populars, que s'explicaven una i una altra vegada entre les gents, com els de bruixes i màgia que tant abundaven per aquells llocs. Aquesta ànsia de coneixement va ser alimentat per l'entusiasme de son pare per explicar-li tot el que passava cada dia; tant la informació que llegia al diari i als llibres com la que escoltava al participar de converses amb el veïnat i companys de feina.

L'any 1913, una vegada finalitzades les obres de construcció de la Pressa, el senyor Rodrigo fou destinat a Algesires, a continuar amb altres projectes, aleshores tota la família va marxar per sempre d'Anglès i creiem que mai van tornar per aquesta terra gironina.

Aquesta vida plena de canvis, agradava molt a Remedios i enriquia la seva obsessiva necessitat de llibertat: vivia en una mena de fixació per sentir-se lliure, doncs li resultava molt difícil d'adaptar-se a la rigidesa de las normes familiars i socials en general. Així ens ho explica la seva neboda Beatriz Varo:

“Remedios no fue excesivamente feliz en su primera juventud, su afán de libertad era demasiado grande para adaptarse a la rigidez de las normas que imperaban en la sociedad y en la casa en la que vivió. Su relación amor-odio hacia esta represión se tradujo en un gran desarrollo de su vida interior que alimentó aportando a ella lo insólito, lo mágico.”²

Sembla que la nostra artista estava força preparada per reconèixer i participar de ple, del moviment surrealista, tot i que ella encara no en sabia res.

² VARO, Beatriz. *“Remedios Varo: En el centro del microcosmos”*, Madrid

Després de varis anys de viatges continus, la família s'instal·là a Madrid. Remedios ja tenia 8 anys i va començar a anar a un col·legi de monges (perquè així ho feien la majoria de les xiquetes de famílies de classe mitja; com deia la tradició). Fins eixos moments, son pare era qui l'havia ajudat a aprendre a llegir, estudiar, dibuixar i a observar, exercitant en conseqüència, la seva capacitat d'imaginar amb tot el que queia a les seves mans. Li va descobrir el món dels contes, d'històries fantàstiques i d'aventures. I no ho va tindre difícil considerant que Anglès li ofería un gran ventall de llegendes misterioses, on la superstició i la màgia eren constants.

Va estudiar a l'Institut de Sant Isidre en uns anys en què eren poques les xiques que continuaven els estudis. Li agradaven molt les Matemàtiques i la Botànica. Durant el temps lliure, gaudia de llargs passeigs amb les amigues i aprofitava per a fer dibuixos i fotografies que després ella mateixa revelava i ampliava. També anava amb son pare, als Museus quasi sempre durant els caps de setmana. Acostumaven a anar al Museu del Prado a admirar les grans pintures de tots els temps i sobretot les de l'Edat Mitjana; li agradava molt l'obra *d'El Bosco i Brueghel*; també la dels artistes del Renaixement Italià.

Abans d'acabar els estudis del Batxillerat, va començar a anar a l'Escola d'Arts i Oficis de Madrid i dos anys més tard, en 1924, va ingressar a l'Escola de Belles Arts de San Fernando. Els professors que allí va tindre com Moreno Carbonero, de dibuix, Julio Romero de Torres, de vestidura ("ropaje") segurament van influir en la seva manera d'interpretar els dibuixos de la seva obra. Els resultats acadèmics sempre li van anar prou bé, sobretot en dibuix. També en les relacions socials gaudia de gran popularitat, entre companyes i companys; tenia amics de tot arreu, sobretot del món de les Arts Plàstiques. Comptava amb la simpatia de Jose Luís Florit, Gerardo Lizarraga (amb qui es va casar més endavant), Pedro Lozano, Francisco Ribera...i de les xiques, com que eren ben poques, totes elles es feien molt.

Tenia una miqueta d'amistat amb Maruja Mallo, que anava un curs per davant, així com Salvador Dalí, encara que només el va conèixer-hi ben poc; de passada i prou, perquè no li queia en gràcia, el veia massa esboixarrat i ella en aquells anys, encara no estava acostumada a la gent amb reaccions i presència, tan estrafolària com la que ja deixava aflorar el famós artista de l'Empordà. Remedios s'ajuntava molt amb Delhy Tejero i Francis Bartolozzi.

Remedios Varo en aquells anys era una jove, a la vista dels seus amics, molt dinàmica, plena de simpatia i amb una alegria desbordant. Sentia unes grans ànsies de conèixer-ho tot, amb uns ulls tan vius com els dels ocells nocturns. El seu rostre resultava graciós per la gran quantitat de pigues i el seu nas aguilenc; sempre es va sentir molt orgullosa dels seus cabells que eren del color de la tardor i que acostumava a dur ben llargs i una miqueta recollits. Remedios era de talla menuda però amb un tipus molt vistós.

A finals dels anys 20 començaren a posar-se de moda les tertúlies als cafès i Remedios sempre que podia, hi anava. Eren al "*Café Gijón*", "*La Granja*", "*La Ballena*

Alegre, “*Cervecería de Correos*”, “*Círculo de Bellas Artes*” o al “*Café Pombo*” molt visitat per Ramon Gómez de la Serna. Per allà es deixaven veure els escriptors i artistes del moment com Benjamin Palencia, Maruja Mallo i molts dels joves que s'allotjaven a la Residència d'Estudiants com Buñuel, Garcia Lorca, Bello, Dalí...

En l'any 1929 Remedios finalitza els estudis de Belles Arts i poc després, viatjarà a París per viure i convida, de més a prop, amb els moviments d'avantguarda. En París es matricularia a l'Escola d'Arts *La Grande Chaumière* i s'allotjava en una residència de monges.

En 1930 es va casar amb Gerardo Lizarraga, en Sant Sebastià i uns dies després tornarien a París, instal·lant-se al carrer Aubesprine nº 26. Dos anys més tard el matrimoni torna a Espanya per problemes econòmics i es posa en contacte amb Francisco Ribera, antic company d'estudis a l'Escola de Belles Arts, ara és director artístic de l'agència de publicitat *Walter Thompson Company* i acabava d'instal·lar, una nova seu a Barcelona per ocupar-se més directament de la publicitat; va ser una bona oportunitat per a Gerardo doncs, de seguida el va posar d'ajudant en l'agència. Serà per això que es van quedar a viure a Barcelona: amb la feina de Gerardo i l'ajuda del pare de Remedios, ja podien tirar endavant.

Aquest reforç econòmic no va durar gaire, doncs malauradament el pare de Remedios moria un poc després, al desembre de 1933. Serà a partir d'aquest moment en el qual Remedios començarà a buscar-se treballs, sempre relacionats amb el món de l'Art; el que més farà serà dibuixos i cartells d'anuncis publicitaris i els continuarà fent fins els anys cinquanta, quan a la fi es dedicarà de ple a la Pintura.

Al principi vivien en un pis, al carrer Muntaner de Barcelona, com tots els que treballaven a la *Walter Thompson*, però aviat se'n van anar Remedios i Gerardo, a un altre pis on continuaran tenint com a veïns a Francisco Ribera i la seua dona; continuaren sent molt bons amics però pel temps, les relacions van anar canviant: la dona de Ribera no veia bé la manera de ser de Remedios i Gerardo; considerava que eren massa oberts i que tenien unes amistats una mica estranyes, que a poc a poc els va avocar a gaudir de diferents grups d'amics. Vivien molt a la seua manera. Serà el moment d'aparició en escena de Benjamin Péret qui passarà llargues temporades a casa de Remedios.

Per aquella temporada, Remedios ja començava a tindre certa consciència d'artista surrealista i cada dia que passava, sentia més afinitats amb aquest moviment; contínuament feia dibuixos automàtics durant les visites dels seus amics, també artistes; inventava receptes surrealistes que propiciaven moments onírics amb cert grau d'erotisme; també interpretava poemes de Benjamin Péret i ell, per la seua part, li psicoanalitza els seus dibuixos. Fou així que la relació d'aquesta parella va anar consolidant-se cada vegada més. Quan començà la Guerra, Remedios ja vivia amb Benjamin Péret; no sabem el motiu que li va dur a deixar el seu marit Gerardo Lizarraga, però el que sí és clar és que almenys, no fou una decisió que arribara a marcar la trajectòria de l'artista; això sí, sempre va mantenir una molt bona relació de cordial amista.

Els treballs publicitaris que farà Remedios presenten certes influències de l'Art Déco, de pinzellada molt depurada on es deixen entreveure algunes, encara tímides senyals surrealistes. També apareixeran al llibret que va tenir l'oportunitat de preparar

l'any 1929 per a la pel·lícula *La Aldea Maldita*, de Florian Rey. Ací ella va fer uns dibuixos que explicaven la trama de la història narrada: desolació i crueltat.

Remedios ja estava molt ficada en el món d'avantguarda que tan intensament es respirava a Catalunya i havia pres consciència de la situació tan marginada que passava l'art que no era, diguem-ne l'oficial, sinò el fet pels joves que creien amb una nova expressió creativa, reaccionària i en contra de l'academicisme tan sufocant i jerarquitzat, que encara dominava tots els focus culturals i populars, que res tenien a veure amb intencions de creativitat individual. contràriament desitjaven mostrar les seues intencions, que poc tenien a veure més creatives; aquesta era la mateixa situació viscuda en tots els llocs del territori nacional.

A Catalunya es treballar molt per refermar els principis avantguardistes; és per això que serà als anys trenta quan començaran a nàixer, per tot arreu, diversos grups i associacions, amb la intenció de recolzar a aquestes noves i intrèpides generacions. Eren amants de l'Art, que tenien una àmplia visió de futur; sent conscients de la força de l'evolució i canvi de l'Art que, com expressió de l'esperit de la humanitat, desitja experimentar i començar amb nous projectes i no viure d'altres, massa anclats al passat, que proporcionen resultats, sobradament populars i del domini de tots. L'Art era del domini dels qui ja tenien poc a oferir al pensament i que no es refiaven gens, de les noves idees creatives que podia oferir els joves artistes.

Un d'aquests grups que va aparèixer a Catalunya fou *ADLAN* (Amics de l'Art Nou). Es tractava d'una associació creada a Barcelona per l'any 1932 i que va durar fins l'esclat de la Guerra Civil; era formada per joves de la burgesia catalana que volia recolzar, subvencionar i popularitzar activitats lúdiques i d'esbarjo com les fires, festivals i excursions i d'altres basades, moltes d'elles, en la creació i l'estudi. El seu objectiu era participar en la producció i difusió de la cultura contemporània; així va promoure activitats com exposicions d'art i d'objectes populars, excursions, concerts de música de cambra, jazz, ballet, audicions discogràfiques, projeccions cinematogràfiques, tertúlies on es parlava de temes molt diversos com el significat simbòlic de l'art primitiu i la fascinació dels artistes surrealistes pels materials naturals:

“(…) front als blasmes que provoca entre la crítica més conservadora L’Associació es mantingué atenta als conflictes estètics i culturals del seu temps, a la deriva del nou art, als qüestionaments tècnics de l’arquitectura i de la música contemporània, a prop dels llenguatges del cinema i de la fotografia. ADLAN promou els artistes joves; admira les obres de Miró, Dalí i Picasso; s’instrueix en les paraules de Foix i els criteris de Gasch; assenteix les directrius del racionalisme arquitectònic; s’emociona amb les postals nostàlgiques del circ de Calder; es deixa seduir per les expressions de l’art popular, pel vertader sentiment del flamenc o el folklore català. ADLAN s’afana per viure, de ben a prop, l’aventura del seu temps i ho fa amb bon humor, però sense esquivar la responsabilitat que emana d’aquesta presa de posició: ADLAN és la pionera en donar a conèixer el surrealisme a Catalunya, l’art més transgressor i es mostrarà prou capaç i bel·ligerant per fer”.³

ADLAN junt a altres grups d’artistes com *Dau al Set* i *Club 49*, fou l’epíleg de la Història de l’Art d’Avantguarda a Catalunya. Ací van tenir cita dos generacions d’una mateixa classe social: la de burgesia lliberal i cosmopolita, contrària al nacionalisme i reivindicadora d’utopies revolucionàries del nou segle:

“Els Amics de l’Art Nou són artistes, escriptors, crítics, gent de negocis, industrials, galeristes, arquitectes i tota aquella minoria selecta -en paraules de Gasch- que rebuja l’immobilisme, aposta per les idees noves i defensa una manera de mirar l’art que vindica la llibertat exploratòria de l’avantguarda. Les sigles de l’entitat contenen dos conceptes fonamentals per l’esperit i l’acció del grup: l’A d’amics i la N de nou -de l’art nou.”⁴

ADLAN tenia una idea global de la cultura i de totes les seues expressions; intentava apropar les distàncies entre l’anomenada alta cultura i cultura popular; és a dir entre la cultura continguda als llibres, revistes i conferències i la cultura més audiovisual, massificada i popular, com la presentada per la radio, el cinema i les arts escèniques:

“Els membres d’ADLAN, malgrat interessar-se per l’art nou i defensar la modernitat més selectiva, també es varen apassionar pels actes populars, lúdics i efímers. ADLAN no es contenta en promoure un nou art, sinó que malda igualment per descobrir -dins el més pur esperit d’avantguarda- els racons amagats dels circuits artístics tradicionals,

³ BONET, Pilar. Catàleg de l’exposició- homentge al grup ADLAN i el circ Frediani. Jocs icaris, Mataró (Barcelona) 1997-98, Pp. 12-13

⁴ BONET, Pilar. Op. Cit. Pàg. 16

*rere les formes més populars i anodines. Aquesta passió pels materials pobres i l'art popular constitueixen, sens dubte, una prova més de la sintonia amb l'avantguarda i la seva recerca de les coses més autèntiques i allunyades de la moda artística social. La possible sofisticació estètica de la creació plàstica i l'experiència més popular de l'art infantil o el món del circ, conviuen com en un gran collage intel·lectual a les activitats promogudes per ADLAN.*⁵

El grup, com avantguardista que era, expressava les seues opinions i afinitats a les revistes setmanals i diaris: *La Publicitat*, *AC* (revista d'arquitectura), *Mirador*, *La Gaceta de Arte* (de Tenerife), *El Sol*, *El Otro* (ambdues de Madrid). *D'ací i d'allà*, fou un dels projectes editorials que el grup ve fer possible amb la col·laboració de les dues agrupacions: *ADLAN* amb la coordinació de Joan Prat i el *GATPAC* (Grup d'Arquitectes de Catalunya), amb Josep Lluís Sert; així podien explicar, mostrar i exaltar l'art modern.

Aquesta associació es va implicar tant amb els grups d'avantguarda que començaven a sorgir per Espanya, que feia tot el possible perquè la seua difusió i continuació perllongara i fora coneguda per tot arreu; així ho constata la repercussió que va tenir per fer possible relacions amb el Surrealisme francès, gràcies als vincles amb el poeta Paul Éluard; amb l'avantguarda madrilenya a través de Guillermo de Torre i també va connectar amb el nucli surrealista de Tenerife, gràcies a Eduardo Westerdahl i els redactors de la revista *Gaceta de Arte*.

Totes actuacions van ajudar a que *ADLAN* fou considerat un grup fort, d'idees innovadores i obertes, de propostes tan diferents entre sí. Tindrà molt a veure amb el moviment surrealiste; ja des del principi va existir un recolzament d'ambdós:

*“Malgrat la pluralitat dels seus components, ADLAN neix apadrinat per la gràcia del surrealisme en un país artísticament immobilitzat per l'impressionisme.(...) Martí Font, a La Publicitat del 3 de gener del 1934, seguia defensant -a propòsit d'una exposició de Dalí- que, més enllà de fidels o adversaris, “aquest moviment (el surrealisme) ha obert la porta a uns conceptes que feia temps que eren ofegats pel cerebralisme i que són els que en tot temps han regit les exterioritzacions plàstiques de l'esperit”.*⁶

ADLAN anava atraient als artistes que en eixos moments, més destacaven al panorama nacional i internacional. Així després d'organitzar-li una o més exposicions, els artistes es quedaven al grup donant recolzament i renom a les seues iniciatives. Amb la intenció de viure més intensament l'art del moment, va obrir una seu a Madrid i una altra a Tenerife, l'any 1936. D'entre les exposicions que més repercussió van tenir, destaquen

⁵ BONET, Pilar. Op. Cit. Pp. 20-21

⁶ BONET, Pilar. Op. Cit. Pàg. 17

les de Joan Miró, Pablo Picasso, Salvador Dalí, Alexander Calder i la del grup Logicofobista.

Una de les activitats que més va afavorir la consolidació del grup *ADLAN* perquè fóra reconeguda la seua tasca de projecte de difusió de la Cultura del seu temps, fou organitzar i fer possible l'Exposició Logicofobista que com diu Pilar Bonet, es va convertir en una important manifestació del Surrealisme a Catalunya. *ADLAN* li va donar el recolzament que necessitava.

Aquesta exposició es va fer amb la intenció de reunir els artistes que per tot arreu del territori català, professaven el Surrealisme; es tractava d'artistes que ja començaven a destacar amb els seus treballs al panorama avantguardista del país, havien estat en contacte directe amb el Surrealisme francès i el seu grau d'implicació era molt considerat per ells mateixos. Aquest grup d'artistes, reunits per a l'ocasió, per a donar més difusió i força als seus treballs i, és clar al moviment surrealista, fou preparat o creat per Joan Prats i els escollits foren: Artur Carbonell, Leandre Cristòfol, Àngel Ferrant, Esteve Francés, A. Gamboa-Rothwos, A. Garcia Lamolla, Ramon Marinell-lo, Joan Massanet, Maruja Mallo, Àngel Planells, Jaume Sans, Nadia Sokalova, **Remedios Varo** i Juan Ismael.

Per a l'Exposició es va editar un catàleg i es va fer publicitat pel carrer amb fulls i invitacions per a l'acte d'inauguració. Al catàleg es va presentar una mena de manifest o declaració de principis del grup d'artistes, escrit per M. A. Cassanyes, persona molt aficionada a la literatura alemanya sobretot a la poesia romàntica i simbolista i amb el que es declaraven contraris a la raó i la lògica des del punt de vista del sistema dialèctic de Hegel. També va escriure un text per al catàleg, el jove poeta surrealista Josep Viola Gamón.

El grup Logicofobista va nàixer amb molt bones intencions de fer molts projectes com tenir col·laboracions en revistes i fer exposicions per dins i fora de Catalunya. També varen publicar el seu propi manifest al catàleg. L'exposició es va fer del 4 al 15 de maig de 1936 a la llibreria Catalonia de Barcelona i va tenir molt d'èxit. Remedios Varo va exposar 3 obres amb el títol: *Lliçons de costura*, *Accidentalitat de la dona-violència*, *La cama alliberadora de les amebes gegants*.

Tot era perfecte: l'exposició va tenir una gran acceptació i al grup *ADLAN* li ajudar molt donant-li popularitat i credibilitat; a més a més, va reforçar els llaços amb l'Art Surrealista que també es feia sobretot a Saragossa, Madrid i Tenerife i de fet, en aquestes dues ciutats últimes, l'associació va obrir sendes seus per a poder així, mantenir millor el contacte i viure de més a prop els esdeveniments de cada grup d'artistes:

“Se repartieron octavillas con el ideario del grupo, que, resumiendo, tenía como punto de partida el horror a la lógica y a la razón, como lo corrobora la palabra logicofobismo. Los teóricos de la exposición, Cassanyes sobretodo, parten de la dialéctica de Hegel. La finalidad última era plasmar el mundo metafísico, es decir, el lado interno y espiritual del hombre. Como veremos al aproximarnos a la obra de Remedios, éste fue su punto de partida hasta el final de sus días; Cassanyes, hombre de prestigio entre sus compañeros por su

gran cultura, es el alma del grupo logicófono. La exposición tuvo carácter informativo, su deseo era reunir las obras de artistas de similares características. El efecto logrado en el público fue sorprendente; los críticos en general, tomaron la exposición como una provocación cuya finalidad era la de buscar el escándalo. El grupo logicófono planeaba realizar la exposición por el resto de España y fuera de ella y colaborar en publicaciones para la difusión de su manifiesto. Este proyecto quedó truncado con el estallido de la guerra civil.”⁷

L'últim acte del grup *ADLAN* fou l'Exposició d'Art Contemporani al Cercle de Belles Arts de Tenerife perquè les propostes i possibles actuacions previstes que duïen entre mans com el projecte del ballet Ariel i els preparatius per la celebració del Congrés Internacional d'Artistes, com ens diu Pilar Bonet, amb l'esclat de la Guerra Civil tot es va estroncar. *ADLAN* va deixar d'existir com agrupació al començar l'enfrontament nacional, però ho va deixar tot a punt per a que un altre grup d'amics de l'art li prengué el relleu.

Però totes les projeccions de futur van anar ofegant-se a l'esclatar la Guerra Civil. *ADLAN* va dir adéu al panorama artístic deixant el relleu a les properes generacions que després del conflicte, volguera continuar. També el grup Logicofobista es va desintegrar perquè la supervivència era millor que qualsevol altra glòria del més enllà, com la fama en un futur. A partir d'ara cadascú viuria l'Art, a la seua manera, enfrontant-se a les desgràcies que tan s'anunciaven ja o bé deixant la seua terra i patir des de lluny, la nostàlgia per les pèrdues culturals i humanes.

No suportant més, les bestieses de la Guerra Civil, la nostra artista se'n va anar un dia de l'any 1937, a París i no tornarà mai més per la seua terra.

⁷ VARO, Beatriz. Op. Cit. Pàg. 48.

Seran molts els artistes espanyols i també d'altres països, que acudiran a París creient que podrien evitar el patiment que provoca la guerra. Tots ells, arribaran al que va ser el gran centre de gestació del les avantguardes, el lloc més estimat pels artistes, a París: el bressol del Surrealisme.

A partir dels anys trenta, aquest moviment ja s'havia fet més tolerant: acceptava amb més flexibilitat, els nous postulats a la seua doctrina, fins i tot va arribar a tenir a les seues files, més artistes que literats. El mateix André Breton, ja va escriure l'any 1929 alguns articles que explicaven la bona disposició que podia oferir la Pintura, per expressar sobretot, intencions surrealistes.

10. Víctor Serge, Benjamin Péret, Remedios Varo i André Breton

Remedios Varo fou presentada al grup surrealista per Benjamin Péret i acudirà, a partir d'eixe moment a totes les reunions i encontres possibles; ho feia perquè es sentia molt a gust amb aquesta gent. Va participar a tertúlies als cafès i a casa d'alguns artistes; reunions que es feien molt llargues però mai avorrides perquè eren acompanyades dels, tant coneguts jocs de paraules i de dibuixos com el *Joc de la Veritat*, *la poesia col·lectiva*, *el Cadàver exquisit*...D'aquells passatemps actualment i per sort, encara es conserven alguns que ara són, és clar, molt apreciats.

Així, quan Remedios va arribar al grup, de seguida es va sentir ben acollida i va aconseguir introduir-se bé. L'ambient era molt propici perquè tothom es sentira acceptada i acceptat, amb la qual cosa això afavoria la contínua exteriorització de pensaments espontanis, com si brollaren d'una font inesgotable, defluïda imaginació. La fusió entre la poesia i la pintura era constant.

Cal dir que Remedios ja practicava aquestes activitats, a Barcelona en companyia d'Esteve Francés i Oscar Domínguez i a més a més, afegien tècniques fotogràfiques com el collage de retalls d'anuncis publicitaris on podien aparèixer persones, animals o objectes creant imatges molt fantàstiques. Remedios Varo pel seu compte sempre que podia, també improvisava com quan feia us de l'atzar per a crear noves formes, deixant-se dur pel dictamen arbitrari del llapis o pinzell.

Remedios va arribar en un dels moments claus del Surrealisme, on tot semblava ser màgic; tot estava a favor perquè el moviment tingués bones acollides pel públic en general. Així participarà de les exposicions que organitzarà el grup, que sempre seran esdeveniments col·lectius puix l'únic és el moviment i la resta són els seus components. L'individualisme no es pot fer real dins del grup si es pertany a ell (podríem aventurar-nos a pensar que així quedava justificada, la postura que tan intransigent va tenir André Breton amb Salvador Dalí, fins arribar a anunciar la seua expulsió del grup).

L'Exposició Internacional del Surrealisme, l'any 1938, seria l'exposició més important del grup; va ser celebrada a la galeria de *Beaux Arts* de París i Remedios ja hi va participar.

Cada vegada el Surrealisme tenia més protagonisme en la societat francesa, presentant noves activitats i deixant gravada una important repercussió; fins i tot al món de la moda es va fer ressò: la roba en moltes ocasions era utilitzada per a fer més reals les imatges somniades, vestint-se ells mateixos i participant en passarel·les i en animades escenes teatrals. L'acció surrealista es va fer present, fins i tot al pavelló de costura de l'Exposició Universal de París.

PARÍS

Remedios tenia una raó més per a sentir-se del grup, doncs la roba era la seua debilitat; li agradava molt fer-se la seua pròpia roba i inventar-se diferents modelets; poder participar d'un acte de costura va resultar ser fantàstic:

“Los trajes que habían llegado a ser cómodos y amplios para la mujer, se convirtieron bajo el aporte surrealista en vestidos llenos de fantasía en los que la máscara y el disfraz no podían faltar. Todas las personas que conocieron a Remedios concuerdan en que era una mujer muy bien vestida, lo cual tenía mucho mérito ya que era ella la que se hacía su ropa. Su personalidad vanguardista la hacía ir siempre a la moda, aunque sin extravagancias. Disfrutó de esa moda divertida, de tendencia surrealista, pero se limitó a vestir elegante y sencillamente, prefiriendo los tejidos de buena calidad.”⁸

Remedios va anar adaptant-se al grup, però ella sempre mantindrà les seues pròpies idees i això farà que tinga tanta força interior i sempre que vullga, no es deixarà dur per les corrents de moda o les que prefereix, en un moment la majoria dels artistes; només en algunes ocasions es deixarà portar per les teories d'alguns pensadors com les de Gurdjieff i el seu deixeble Ouspensky, transmissors de filosofies orientals basades en el sentit que li donen a la vida els humans.

Més endavant, Remedios reconeixerà que dins del grup surrealista, va tenir un paper més bé, d'observadora, com si fóra una aprenent; es sentia com una esponja preparada a xuclar tots els ensenyaments dels grup i aquesta postura li va agradar perquè escoltant només, ja donava testimoni i a la vegada, s'enriquia de les seues experiències.

Ara quan es parla d'algunes de les característiques més generals dels components del moviment surrealista, sempre ix, que eren molt masculistes i que el paper de la dona com artista, era quasi sempre poc reconegut. S'ha de reconèixer que al començament, quan el grup era integrat només per artistes homes, els seus pensaments eren tan agressius, hermètics i insuportables, que es consideraven superiors a tots i en especial amb les dones; aleshores, es evident que com a masculistes ben definits, no podien recolzar els treballs creatius que podia arribar a fer una dona. Però als anys trenta

⁸ VARO, Beatriz. Op. Cit. Pàg. 57

aquesta situació, havia canviat; les idees ja eren prou diferents com a avantguardista que era el grup: obertes a tota innovació.

“La mujer surrealista tuvo una libertad de pensamiento y de acción muy superior a cualquier otra mujer europea de su tiempo. Pudo optar por desarrollarse como persona independiente en su profesión; hubo escritoras y pintoras que crearon y expusieron su obra con la de sus compañeros y tomaron parte en todos los acontecimientos surrealistas. Por qué alcanzaron tardíamente el éxito, es la pregunta que se hace a continuación. Se puede dar como respuesta que, al ser por lo general más jóvenes, su introducción en el grupo fue tardía, lo que hizo que alcanzaran la plenitud en su obra mucho más adelante, como es el caso de Remedios, que hasta la década de los cincuenta no llegó a realizar una obra de alto valor artístico y espiritual. Además su timidez y la infravaloración que hacía de sí misma la incapacitaron para llevar a cabo una labor seria. A pesar de ello, encontramos obras muy interesantes dentro de los tópicos y del ideario surrealista, como es su Agente Doble, de 1936.”⁹

Pots ser els fera canviar els esdeveniments polítics que a la força, van transformar la vida social i cultural de tots. Al viure de tan a prop les desgràcies, primer les de la I Guerra Mundial, per a alguns; per a d'altres i uns anys més tard, la Guerra Civil Espanyola i després, la Segona Guerra Mundial, patida per tots. Aquestes teories tan increïblement dràstiques que alguns pretenien continuar defensant, queien al buit i ells mateixos, també les rebutjaven.

Just abans de començar la Segona Guerra Mundial, molts dels artistes surrealistes, al mateix que molts altres que no ho eren tant, van decidir eixir d'Europa per protegir les seues vides. Fites com aquestes, preses en moments en que se sap que la raó deixa de ser valorada, no cal insistir ni desitjar que les intencions de solucionar els enunciats enfrontaments, siguen o no les més encertades, però al menys intenten donar una miqueta de sentit a aquest viure. Amèrica serà per als artistes, la nova esperança. Uns es decidiran per Nova York i d'altres, per Mèxic.

Però mentre anaven repassant-se la idea d'anar-se'n, malauradament es començava a sentir els primers crits de la maleïda guerra (tan maleïda com qualsevol altra). Tots s'ajudaven com podien, primer protegint al que arribaven fugint d'Espanya, proporcionant-los documents, menjar i refugi; després quan a la gran majoria els va tocar anar al front, els ajudaven animant-los, tant els que aconseguien quedar-se, com els que van poder salvar la vida després de suportar patiments tan penosament coneguts per tots nosaltres. Malgrat tot, alguns dels qui van salvar la vida esquivant la guerra, no van poder superar les penúries d'abastaments i gaire bé morien per problemes d'inanició.

Som a finals de l'any 1939 i Remedios es queda pràcticament sola a París; molts dels seus companys, entre ells el seu Benjamin, han seguts mobilitzats i enviats al front. Ella decideix anar cap al sud de França; arribarà a Canet-Plage, a prop de Perpignan, on

⁹ VARO, Beatriz. Op. Cit. Pàg. 60

viurà en una xicoteta caseta de peixaters junt a altres companys surrealistes. Allà anirà passant els dies ajudant als peixaters en la feina de la pesca, envoltada de xarxes i de molta tranquil·litat. Aquest fet de segur va influir i marcar les seues imatges creatives, doncs a la majoria de les seues obres, les xarxes tenen un gran protagonisme.

Serà a l'estiu de 1940, quan s'anuncia un armistici i Benjamin com tants altres, aconseguirà tornar a París; allí es reunirà amb Remedios que novament viatjarà cap a la capital francesa. Els dos junts decidiran deixar París i anar a viure a un lloc allunyat de tot possible conflicte bèl·lic. Així aniran a Marsella on viuran durant un temps a l'Ampar del Comité d'Auxili Americà que acollia als intel·lectuals antifeixistes que fugien de la guerra. Fins i tot va arribar a editar follets de difusió propagandista per recollir diners i poder pagar els passatges, amb l'eslògan: "*Buscados por la Destapo, salvados por América. 350 dólares, el precio de la vida de un huído*"

A Marsella es van trobar molts artistes surrealistes com Bellmer, Brauner, André Breton, Oscar Domínguez, Ernst, Harold, Itkine, Wilfredo Lam, André Masson...Allà anaven passant el temps de la millor manera que sabien: fent jocs de paraules i de dibuixos; reinventant uns i creant d'altres nous.

D'aquell temps va sorgir la creació d'un joc de cartes, batejat com *le jeu de Marseille*; es tractava d'una baralla de cartes de naips dibuixats que seguia les mateixes pautes que l'original però fent substitucions simbòliques de clara al·lusió als sentiments d'amor i sensualitat: els pals tradicionals de cors, piques, diamants i trèvols eren canviats per dibuixos que representaven l'amor, el somni, la revolució i el coneixement.

També feien excursions i berenars; de vegades pintaven obres de xicotet format, per a vendre-les i poder treure alguns diners. Remedios tardaria molt en oblidar els llargs moments d'incertesa que suposava l'espera, que a la fi, va eixir bé, però que la van fer patir molt, tant que només per carta, tornarà a reviure-les però buscant-li el sentit d'humor que sembla que tenen totes les coses d'aquesta vida, quan ja hem aconseguit superar.

Passaran set mesos fins que puguen embarcar-se cap a Oran i després de travessar Algèria i el Marroc, arribaran a Casablanca on embarcaran en destinació Mèxic a finals de 1941.

CAP A MÈXIC

Remedios Varo i Benjamin Péret, al mateix que molts altres artistes, arribaran a Mèxic en gener de 1942 després de dos llargs mesos de viatge en la nau *Serpa Pinta* des de Casablanca. Feia molt de temps que havien intentat aconseguir el passaport: si a ella li posaven traves i excuses per no tenir cap raó que li obligara a deixar el país, a ell li les posaven totes, per tenir-ne massa, sobretot de política, segons el govern, és per això que fou considerat una persona de la que es pogués refiar. Però a la fi, van eixir cap a Mèxic. Per 3 importants raons va decidir embarcar cap a aquest país:

1-Tenia bones notícies d'aquesta terra des de qu'André Breton la va visitar temps enrere i havia tornat captivat i convençut d'haver sentit la força del Surrealisme en cada racó mexicà.

2-Es parlava en espanyol i amb aquesta llengua, Remedios es sentia com si havera tornat a casa

3-El Govern mexicà al juny de 1940, havia ofert la seua protecció a tots els refugiats espanyols i als membres de les Brigades Internacionals que es trobaven a França.

Quan van arribar, el president, Lázaro Cárdenas, els va donar com a tants altres exiliats, una bona acollida en una terra on tots tenien cabuda si volien treballar i participar de la gent i les seues costums, aportant les experiències i coneixements personals. Poc a poc es van anar fundant serveis i entitats públiques que ajudarien a millorar l'adaptació dels estrangers com per exemple la Casa d'Espanya.

Tot era favorable però en realitat tot és sempre poc per a la gent que ha deixat, pel motiu que siga, la seua terra, els seus familiars i amics, la feina i els costums, les celebracions populars, que fan que una persona s'identifique amb un moment de la seua història personal. Però l'ansia i la melangia es pal·liaria amb la solidaritat i l'amor dels mexicans: a Mèxic podien treballar i també esplaiar-se en places, carrers i cafès. Els llocs lúdics més visitats per la majoria dels espanyols eren els cafès on seguien les tertúlies de la gent d'allí o bé creaven les seues pròpies. Entre d'altres, anaven al *Latino*, al *Papagayo*, al *Campoamor*, al *Café do Brasil*, al *Tupinamba*... Aquest últim era on es reunien Remedios Varo i la majoria dels seus amics, europeus i cada vegada més mexicans. Allí es parlava de Filosofia, Literatura, Política i d'altres Arts (Música, Pintura, Gravats, Fotografia, Escultura...) sempre i en qualsevol moment del dia i de la nit; la vida mexicana era molt segura i tranquil·la, per aquells anys.

Tant uns com d'altres, en arribar, situar-se i començar a conèixer la gent, els costums i el medi de vida que podien tenir, decidien de seguida, si continuaven al mateix lloc o si s'endinsaven pel país per a veure i descobrir, per ells mateixos, el que sempre havien desitjat sentir. Alguns d'ells decidien instal·lar-se en aquells llocs, tan plens de quietud i enigmàtic misteri. Començant allí, pràcticament sense res però envoltats d'indígenes i d'una Natura tan especial, posant en pràctica les teories llegides de James Frazer. Altres s'estimaven romandre en la ciutat que ben poc conservava d'aquelles creences i cultures primitives si no les havien dut al Museu.

La presència dels surrealistes, per als artistes autòctons va ser un poc dura: si per als artistes de Nova York el Surrealisme era com un element d'alliberació que donava via lliure a l'experimentació d'imatges mentals i en conseqüència, a la possible creació de noves expressions artístiques, per als artistes mexicans va ser la refermada del que ja sentien, com si fos la raó que els mancava per legitimar el que feien des de sempre. L'acció del Surrealisme fou com la presentació oficial d'un art, que des de sempre omplia la ment i les vides d'un país.

Amèrica donava resposta a les altres dues raons o motius que més inquietaven els surrealistes:

- La intenció de difondre el Surrealisme per tot arreu i donar-li un caràcter internacional
- La fascinació i atracció per l'art primitiu (de tot el món però en especial el d'Amèrica).

Quan van arribar-hi, tots van tenir una bona acollida, tant a Nova York com a Mèxic. La presència d'aquests artistes i el que s'esperava d'elles i d'ells, fou molt positiva per a tots. S'ha considerat acceptar la següent cita a manera d'opinió del Ministre d'Educació i Cultura d'Espanya, Mariano Rajoy Brey, que recolza el que allà es va viure:

“Muchos de los artistas que se refugiaron en los Estados Unidos eran surrealistas o tenían vinculaciones con el movimiento. Pronto, la fama de que venían precedidos les atrajo la amistad de jóvenes artistas americanos que exploraban en ese momento nuevas fórmulas con las que vencer la mecánica repetición de modelos anquilosados. Inmediatamente sintieron que el automatismo y el resto de los procedimientos de que se servían los surrealistas podían colmar sus ansias de originalidad de un modo ilimitado, ya que, como Wolfgang Paalen - otro gran pintor surrealista también aquí presente - escribió, convertía al arte en “el primer laboratorio de la imaginación”.”¹⁰

Aquestes paraules expliquen el mateix per als que van arribar a Mèxic. Les seues presències van afavorir a tots: als surrealistes perquè van poder continuar amb la seua trajectòria creativa, a partir d'aquest des d'un nou horitzó i lluny de patir les desgràcies del tant maleït enfrontament bèl·lic i als artistes d'allà, per què van tenir l'oportunitat de conèixer a fons el Surrealisme i van poder descobrir una altra manera de fer art i de canalitzar les seues inquietuds creatives. El Surrealisme era com el llenguatge perfecte amb el que podien participar de moltes matèries: les que fan servir en primer lloc la raó i l'enteniment amb les que senzillament ens ajuden a anar fent.

Cal dir que si el Surrealisme va tenir tan bona acceptació, fou gràcies a la intervenció constant de galeristes, alguns d'ells també refugiats. A Nova York destaca l'actuació de dos galeristes americans: Peggy Guggenheim i Julien Levy, galerista i marxant respectivament; tots dos els van ensalzar com artistes i com a grans persones; van potenciar les intencions surrealistes del grup, facilitant espais, fent promocions i col·laborant en reunions i encontres entre ells i el públic. Serà a Mèxic, on la galeria d'Inés Amor aconseguirà canalitzar les intencions del Surrealisme i recolzar el seu futur.

El món artístic del Mèxic, dels anys quaranta, era molt ric i intens; es pot dir que les manifestacions més definides eren envoltades per les creences i revelacions creatives populars: la que imperava era la forta corrent muralista, representativa de l'Art popular i creences autòctones en perfecta combinació d'imatges de misèria i desgràcies amb reivindicacions, desigs i promeses. Totes elles tenien en comú la intenció d'expressar la vida viscuda i somniada i és per això que deixaven la porta oberta a la imaginació sense límits; la disbauxa, la lliure concepció de temes a partir de qualsevol tècnica coneguda.

Aquesta intenció és la que es va identificar més amb l'arribada del Surrealisme perquè donava resposta o més bé, coincidia amb l'esperit fantàstic, tan dinamitzat en aquesta terra. Si el país s'impressionava amb l'arribada d'aquesta nova revelació artística, els seus exponents quedaven més meravellats pels llocs tan especials d'allí, tant que ràpidament Mèxic fou definida com el lloc surrealista per excel·lència, on les

¹⁰ VV.AA. Catàleg: *Surrealistas en el exilio y los inicios de la Escuela de Nueva York*, Madrid, 2000. Pàg.

intencions creatives són espontànies i directes, sense cap intervenció que procura donar una sensació superior o d'aspiracions assajadament divertides. Són pròpies de reaccions naturals, de ments que necessiten expressar les seues realitats personals i els resultats són tan paral·lels que només al nou horitzó com el que els proporcionava el Surrealisme, aconseguen fusionar-se.

MÈXIC

Mèxic es va convertir per a molts europeus, en una nova pàtria, puix allà van trobar, en alguns moments, més acceptació i tot que al seu propi país; van tenir l'oportunitat de relacionar-se amb gent més ben situada i influent. Tot els va afavorir i és clar, la resposta dels nous "inquilins" va ser molt positiva, és per això que se'ls va oferir l'opció de tenir la nacionalitat mexicana. Molts d'ells van decidir acceptar i quedar-se a viure per sempre; d'altres no, perquè des del principi tenien clar que després del conflicte bèl·lic europeu, tornarien a refer les seues vides en companyia de les seues famílies i amistats d'on van nàixer.

Remedios Varo va romandre-hi, per sempre; mai més tornaria a Espanya. Diuen que en alguns moments de possible soledat i tristor, de melangies i patiments per malaltia, va tenir la intenció de tornar, però mai les va fer realitat. Pot ser que vullguera conservar per sempre el record del seu passat, tal i com ella el va viure sense canvis ni transformacions, positives o fatídiques com les provocades per la Guerra Civil, sense l'amargor de repassar amb les cares desolades de la gent, el patiment i impotència dels que viuen a l'empar i mercè d'uns que amb moltes intencions de manar i poques d'ajudar a tots per igual, es deixen comprar per tenir un renom i quatre duros. No li caldrà escoltar explicacions de promeses, ni mentides involuntàries que intenten explicar les raons d'un enfrontament necessari per aclarir idees i tenir un bon futur. Seria més dur de mentalitzar-se d'aquesta nova realitat plena de sensacions desesperançades allà en Espanya, que saber d'elles però sense veure-les. A distància el patiment sempre és menor.

Remedios Varo des de Mèxic, pal·liaria la possible malenconia amb el treball i les tertúlies, les visites d'amistats a sa casa i a la dels seus amics. També els seus dibuixos i pintures li ajudaven a explicar les seues pròpies interpretacions de costums i atractius rituals populars. La seua vida social era molt semblant a la de tants altres artistes europeus arribats a Mèxic. Tots ells es van dedicar a la feina de potenciar les seues habilitats, intentant treballar primer en qualsevol cosa i, a poc a poc, fent-se lloc en tasques cada vegada més relacionades amb les seues passions creatives.

Quan Remedios Varo va arribar, feia quatre anys que André Breton, amb subvenció del govern francès, havia visitat Mèxic. Suposem que seria per a preparar l'Exposició Internacional del Surrealisme que es va celebrar en una galeria d'Art mexicà. La intenció d'aquesta exposició era molt positiva, doncs s'intentava crear lligams entre objectes d'art i pintures de la cultura popular mexicana amb objectes, pintures, escultures, gravats i dibuixos surrealistes realitzats a partir de diferents tècniques com els collages, frottages, decalcomanies, raig-grames, fumages, encrages...

Cada obra representava un artista surrealista i amb cadascuna d'elles es podia trobar tantes semblances que era com veure les prolongacions d'obres estudiades a partir d'un mateix tema, per artistes molt fusionats; els llaços eren especialment semblants. Els artistes havien tingut les mateixes intencions per a fer les seues

expressions i això va despertar molta emoció i admiració per la nova manifestació artística, doncs era com si s'hagués fet oficial el que ja existia allà en Mèxic. Aquella manera de veure les coses, d'experimentar els somnis i els desigs, ara comprovaven que havien seguit el mateix camí que d'altres, concebuts a tan llarga distància, entre dos allunyats continents. De Remedios Varo es va presentar una pintura titulada *Recuerdo de la Walquiria o Hiedra Salvaje*, de 1938.

Però la veritat és que no fou tan enriquidora com s'havia pensat en un principi; el Surrealisme europeu, poc tenia a fer per aquelles terres que, des de sempre convivia amb situacions que ací considerariem contradictòries. Aquest encontre d'artistes, que s'esperava que fora tan favorable, per a l'enriquiment i desenvolupament de les activitats artístiques, no va ser tan ben acollit per alguns crítics del país, perquè el van classificar d'acte burgès i si ara ja era possible, significava que l'esperit del Surrealisme havia mort. Alguns dels crítics intentaven explicar aquesta "fusió" com una de les últimes actuacions d'un moviment ja en decadència.

André Breton va quedar impactat per l'esperit tan màgic d'aquesta terra i en paraules d'ell, quedava reafirmada la idea sobre l'art vertader com "una expressió a les necessitats interiors de l'home i la Humanitat d'avui", l'Art que ajudava a alliberar-se dels possibles conflictes polítics i socials:

*"México tiende a ser el lugar surrealista por excelencia. Encuentro al México surrealista en su relieve, en su flora, en el dinamismo que le confieren la mezcla de sus razas, así como en sus aspiraciones más altas. Una parte... del paisaje mental del surrealismo colinda con México."*¹¹

És de pensar que una de les tres grans raons per les quals molts artistes i escriptors surrealistes, d'entre ells i elles Remedios Varo, van decidir deixar Europa i anar, uns a Nova York i altres a Mèxic per crear-se allà, un nou futur, va ser per la gran atracció que sentien per l'Art arcaic i primitiu, més de Mèxic que no pas de Nova York, d'un dels llocs de la terra més encisadors; un dels més convençuts de la seua capacitat i força per a despertar la imaginació. Era com la fàbrica de noves realitats, de somnis en brut que esperen ser potenciats. Uns somnis que podien repassar-se escoltant històries i veient estranys objectes per tot arreu.

Als surrealistes els fascinava l'Art Primitiu; aquesta atracció la van convertir quasi en una mena de condició indispensable, per a ser i sentir-se del grup surrealista; de totes les manifestacions creatives del passat, a aquesta li donaven una valoració superior i molt en especial, l'art indígena americà. Ampliaven el seu interès, cap a totes les actuacions etnològiques i antropològiques d'aquelles terres, perquè eren conductores d'informació; de qualsevol índex que poguera ajudar a aprofundir o explorar els racons de l'inconscient humà.

¹¹ VARO, Beatriz. Op. Cit. Pàg. 68

Els artistes tant uns com els altres, els que es van instal·lar a Nova York, a Mèxic, a l'Argentina...intentaven mantenir el contacte i entre elles i ells, es feien costat; es reunien als cafès o a les pròpies vivendes per fer conversa sobretot, d'Art. També, és clar, feien bromes i jocs surrealistes, dibuixos i collages. Entre totes i tots hi havia molta cordialitat i cap intenció de prepotència:

“La casa de Gabino Barreda era lugar de reunión de los amigos de Remedios y Péret. Entre ellos se encuentran algunos de los compañeros surrealistas de París. Frecuentaban el círculo entre otros Leonora Carrington, Esteban Francés, Gunther Gerzso, Walter Gruen, Katy y José Horna, Renato Le Duc, Gerardo Lizarraga, César Moro, Jean Nicolle, Gordon Onslow Ford, Wolfgang Paalen, Víctor Serge, Chiqui Weisz, y un largo etcétera. Esta época queda reflejada en un cuadro de Gunther Gerzso: Los Días de Gabino Barreda, de 1944. Remedios con antifaz a modo de mujer felina, figura entre sus gatos; Leonora Carrington está atrapada por una vid, confundiéndose su cuerpo con las ramas de la planta; otras personas están pintadas en formas divertidas.”¹²

Mèxic, des del primer moment, els va deixar captivats del tot. La seua màgia formava part de l'ambient quotidià, es diu que cap als anys quaranta, existia més nombre de bruixos i curanderos que metges.

11. D'esquerre a dreta: Gerardo Lizarraga, Chiki Weisz, José Horna, Leonora Carrington, Remedios Varo, Gunther Gerszo, Benjamin Péret i Miriam Wolf. Casamanent de Leonora i Chiki Weisz. Mèxic D.F. 1946.

¹² VARO, Beatriz. Op. Cit. Pp. 70-71

A Remedios li van fascinar les tradicions i ritus dels pobles mexicans; valorava molt les seues arrels i el sentit màgic que li donaven a les coses i en certa manera crec que ho va voler reflectir a la seua obra, mitjançant els elements simbòlics que les representa, és a dir, a partir d'un codi personal, de vegades prou irreal però molt espiritual. Mai apareixeran elements que amb exactitud, representen moments, espais i elements de tradició i origen mexicà. Li van aprofitar per a refermar les seues teories fantàstiques personals.

Remedios Varo va aconseguir fer bones i estimades amistats, que encara hui mateix, continuen recordant-la com el primer dia, amb eixa il·lusió de saber més coses del seu món, com si mai se n'hagués anat. al mateix que ells li van tenir d'ella, de les seues pintures i dibuixos:

“(...) Pero la influencia que tiene México en su obra es de índole espiritual; sólo en algunos casos es formal, como en el carácter de las naves, que a veces semejan objetos populares mexicanos. El lado ocultista, los talismanes y otros utensilios mágicos son los elementos que recoge Remedios, por adaptarse a sus intereses. La explicación que se puede dar a esta falta de experiencias mexicanas en su obra es que los temas pintados por Remedios son reales y no lo son, a la vez; se llega a la misma bifurcación, hallada en todo momento, al estudiar a la pintora, real-irreal, el ser y no ser, al mismo tiempo. Su pintura y sus escritos son cercanos y lejanos, comprensibles e incomprensibles. Las situaciones que se dan en ellos parecen reales, pero sólo lo son para la propia realidad de la pintora.”¹³

Per a ella, el sentit que arriba a tenir la bruixeria i tota la preparació amb potingues de plantes al·lucinògenes i amb animals restava en ser, només com un joc, això sí, prou inquietant; de la mateixa manera que ella vivia la vida. Un joc ple de factors o elements que amb la seva presència i comportament, aconsegueixen crear un bon equilibri que ve a ser definit pels elements que formen l'anomenada “*unitat de contraris*”, és a dir, parella d'elements contraris, oposats o diferents entre sí, però que han d'existir sempre junts al mateix espai, com el bé i el mal, el dia i la nit, la vida i la mort...donant el sentit a una llei natural:

“La unión de los contrarios (el bien y el mal, el yin y el yang de la filosofía china) es una ley natural. La vida necesita de esta unión de contrarios como proceso de energía, que por otra parte genera en el hombre un sufrimiento inevitable ante esta dualidad. Dos seres distintos que se completan, dos símbolos que forman uno, la integración de dos realidades distintas en la unidad, es un tema que encontramos en todo momento en la vida y obra de la pintora”¹⁴

¹³ VARO, Beatriz. Op. Cit. Pàg. 72

¹⁴ VARO, Beatriz. Op. Cit. Pp. 73-74

Remedios era surrealista a la seua obra perquè tot el que projectava als seus treballs eren un reflex de les seues pròpies vivències, creences i desigs personals; si era la imatge de la seua vida, era perquè la vivia deixant-se dur sempre, per les bases del Surrealisme. Tot podia tenir un significat que quedara lligat al Surrealisme i si no, el buscava.

Quan va arribar a Mèxic va treballar en tasques tan increïblement diferents, que per ser ella, en realitat no ens estranya. Va dissenyar brodats que després van ser publicats en una revista anomenada *Femineidades*. Va dissenyar interiors i decorar mobles on pintava motius florals i arbres japonesos, donant-li un aire surrealista i d'art oriental al mateix temps; va fer treballs de cartells de publicitat bèl·lica per als aliats. Va dibuixar el vestuari del Ballet de Chagall que es va presentar a Mèxic amb l'obra *Aleko*, l'any 1942.

També va col·laborar en el muntatge de la maqueta de la Casa Magna, a la Universitat de Mèxic i va restaurar ceràmica prehistòrica amb Wolfgang Paalen. Però el seu treball més important el va fer al món de la publicitat durant la dècada dels 40, fent cartells que després eren duts a impremta; sobretot, va treballar molt per als laboratoris Bayer per encàrrec de la Companyia Abastadora d'Impresos. Es tracta de treballs molt elaborats, on sempre que el tema es prestava, li donava un doble sentit, surrealista és clar. (És curiós que aquests treballs els signés amb el segon cognom). Aquests treballs publicitaris que farà Remedios a Barcelona, seguiran el mateix tractament d'estil que els que feia a Barcelona.

Mentre ella es dedicava a la publicitat, el seu company Benjamin Péret també li tocava fer diverses coses al mateix temps: col·laborava en revistes i diaris, signant amb el nom de Peralta. També treballava a l'Escola Pública de Belles Arts *La Esmeralda*, donant classes de francès.

Tot semblava que anava bé, però si Remedios tenia clar que ella es quedaria a Mèxic, Péret no deixava de pensar en tornar a París i a la fi, seria en 1948 quan ell pren la decisió d'anar-se'n, malgrat feia només dos anys que havien decidit casar-se, després de deu anys de convivència. Benjamin va continuar en contacte, tant amb Remedios com amb els companys que van decidir romandre a Mèxic; és de suposar que la relació de parella entre tots dos ja feia un temps que s'havia truncat i va ser només el pas del temps el que va posar ordre.. Un any abans d'aquesta separació, en 1947 Remedios ja preparava un viatge per participar en una expedició entomològica a Veneçuela. En aquest país va viure durant dos anys aproximadament.

Quan Benjamin Péret va decidir tornar a París, Remedios va prendre la decisió de llevar-se de damunt, cinc anys d'edat i a partir d'eixe moment, en molts llibres apareixerà que va nàixer l'any 1913. Cal explicar com a dada anecdòtica que al document de matrimoni amb Benjamin Péret, apareix una cremada casualment al lloc on havia d'anar l'edat seua; a més a més, ella consta, al document com a soltera.

L'expedició va començar des de Mèxic i fou organitzada per la Divisió de Malariologia de Maracay, depenent del Ministeri de Sanitat. Preparada per la Sta. Lombard, van participar Michel Arnou, Claude Ecochard, Remedios Varo i Jean Nicolle.

Van recórrer en un *jeep*, Centre-Amèrica i Colòmbia fins arribar a Veneçuela, travessant camins quasi impossibles de passar, tallats i molt roïns, d'un estat demencial. L'objectiu de l'expedició era trobar i classificar insectes. Remedios fou nombrada dibuixant tècnica del grup. Allà, en aquelles terres va viure moltes històries increïbles, com la que va tenir quan anaren a buscar or, pel riu *Orinoco*. De cada exploració, de segur va treure conclusions i idees per als seus treballs; sempre anava fent anotacions personals, acompanyades de dibuixos que després adaptava als temes de les seues pintures.

En tornar de l'expedició va passar una temporada a Caracas, en casa de Manuel Martínez García i un temps més tard començarà a treballar a la Unitat de Malariologia, gràcies al seu germà Rodrigo. Remedios havia de fer il·lustracions de mosquits i d'altres insectes, que serien destinades a la docència d'uns cursos de formació per als treballadors. Aquesta feina va ser molt apreciada per tots, des d'on demostrava la seua destresa i pulcritud de traç.

A Remedios li van agradar tant les exploracions i aquesta feina, que serà a partir d'ara quan començarà a introduir i omplir d'insectes i animalets quasi microscòpics, als seus quadres. Mentre treballava, li quedava poc de temps, per a pintar, però, ella sempre que podia, es deixava dur per la seua gran passió. Treballava en una habitació o estudi amb molt d'espai, a l'ala esquerra de l'Hotel *Jardín* de Maracay; allí feia les il·lustracions d'insectes per a la Unitat de Malariologia i també seguia amb els encàrrecs de publicitat per a la *Casa Bayer* de Mèxic.

La seua família va anar a Veneçuela perquè el seu germà gran, Rodrigo que era metge, havia acceptat un important càrrec al Ministeri de Sanitat de Caracques, motiu que van aprofitar per trobar-se, tots: Remedios va acudir des de Mèxic. L'encontre familiar fou molt esperat i ben rebut per tots: sa mare, el seu germà Rodrigo i la seua dona, amb el fill d'ella i la filla d'ell, Beatriz. Aquesta xiqueta, la seua neboda que també es va dedicar a la pintura i a més a més, escriuria un llibre sobre la seua vida i les seues pintures, *Remedios Varo: en el centro del microcosmos*, serà just, en eixe moment que, a la fi, coneixerà en persona, sa tia.

Remedios amb l'ajuda del seu germà va aconseguir un treball de dissenyadora del Departament de Malariologia; tot i que podia viure bé sense cap dependència econòmica de la família, sempre aprofitaven l'ocasió per retreure-li, la vida tan alterada i extravagant que duia, però sembla que ho feien per seguir la tradició que tota família té de marmolar i donar consells als seus, perquè en el fons, els feia molta gràcia, sobretot al seu germà i a la seua neboteta Beatriz, filla d'ell, que des d'aquells moments quedaria encisada d'ella.

Aquesta era la família més directa de Remedios. L'altre germà, Luís va morir l'any 1939 de gastroenteritis, a l'hospital militar de Melilla; era un jove de 25 anys i Tinent d'Infanteria de l'Exèrcit franquista, fet que a Remedios en assabentar-se li va afectar molt.

Allà a Veneçuela a més de viure bones experiències amb la bona companyia dels amics i la seua família, malauradament va haver de passar per una intervenció quirúrgica de la gola, a l'hospital de Maracay. Allí va romandre durant quinze dies i després encara va tardar més d'un mes en poder parlar. Al començament tots estaven molt preocupats per què Remedios trigava molt en recuperar-se, però ella no parava de somriure i es feia entendre fent servir una xicoteta llibreta on escrivia i dibuixava a totes

hores (per desgràcia aquesta llibreteta es va perdre i no se n'ha sabut res més d'ella). Una vegada va començar a trobar-se millor, dedicà eixe temps de convalescència a escriure cartes als seus amics de Mèxic, explicant sobretot que tenia moltes ganes de tornar-hi.

Quan va tornar a Mèxic, ho va fer acompanyada per Jean Nicolle i es va instal·lar a un estudi que corresponia a la part de davant de la mateixa casa del matrimoni Horna, a Tabasco, que donava a un altre carrer per on també es podia accedir. Un temps després, seria ja a principi dels anys cinquanta, ja se'n va anar a viure, sola, a un pis del carrer Álvaro Obregón, a la Colònia Roma. Allà, a la fi es dedicarà a pintar, gairebé dia i nit.

Era al carrer Álvaro Obregon nº 72 i allà, de veí tenia un antic amic, l'austríac Walter Gruen, refugiat com la majoria dels artistes europeus a Mèxic. Amb la seua presència, l'amistat d'anys enrera es va consolidar, es va fer més ferma, amb la qual cosa els dos van anar adquirint estabilitat i seguretat creativa; ell la recolzava i l'alenuava en les seues inquietuds artístiques. No es van casar però van viure junts per sempre; no els calia el matrimoni per a ser més o menys feliços.

Remedios Varo i Walter Gruen van conuiu els últims 11 anys de la vida de l'artista. Semblen pocs però foren tan intensos que els va donar l'oportunitat de tenir-se per sempre; es tractava dels anys de la maduresa de tots dos, gaudida amb passió i entusiasme per seguir insistint, en fer-se un lloc dins del món creatiu i per altra banda, aprofitaven qualsevol moment per compartir-ho tot: converses amb amics, passejades, excursions, visites a exposicions i fins i tot, les tasques preliminars a iniciar els quadres, com era la preparació dels suports a pintar.

Durant un temps Remedios va treballar en moltes tasques, proporcionades quasi sempre pel seu amic Wolfgang Paalen com la de restauració de ceràmica precolombina, la decoració de mobles o el disseny de cartells per a anuncis; però a poc a poc, va donant-se compte que necessita dedicar-li més temps a la seua pintura i serà a partir de 1953, quan deixarà per sempre, de treballar en altres feines. Cada vegada li dedicarà més temps a les seues obres, més hores cada dia, i més pensaments i sensacions aniran protagonitzant les seues pintures.

Serà l'any 1956 quan Remedios va tenir l'ocasió d'exposar a la Galeria Diana. La coneixien els que dirigien la galeria; eren amics de la parella i van decidir que participara en una col·lectiva. Un any després Remedios ja protagonitzava una exposició amb la que va tenir un espectacular èxit i sorprenents crítiques. De seguida va tindre un marxant, Juan Martí, que serà qui la recolzarà amb molt d'èxit. Amb les bones crítiques li va arribar la fama i el reconeixement a tots els nivells, l'artístic i creatiu i el popular; el primer li agradava, era el que sempre havia desitjat tenir: que els seus pensaments pintats foren en boca dels amants de l'Art. Però no li feia cap gràcia que la gent la conegués també a ella com a persona; això l'emboirava, no volia llevar-li el protagonisme a la seua pintura, ella era només un medi de transmissió d'idees i l'obra era l'expressió del medi. Sempre que podia evitava les entrevistes i si no podia ser, les suportava amb resignació i cert patiment psicològic. Així ens ho explica la seua neboda Beatriz Varo:

“Conforme su éxito fue aumentando, las posibilidades de anonimato y la libertad de que disfrutaba Remedios fueron disminuyendo. Debía pintar continuamente con el fin de cumplir con los encargos que recibía o para enfrentarse con los periodistas que, debido a su insalvable timidez, le producían auténtico terror. De este modo, se fue conformando a su alrededor un mundo de exigencias difíciles de superar por una persona como ella.”¹⁵

Per altra banda sembla que quan més a prop era l'èxit, més ho estava també de la seua família. L'èxit no la va canviar, va continuar sent tan senzilla dona, plena d'amor pels seus éssers estimats i pels seus amics que, per sempre la van tenir. Va saber mantenir el contacte, almenys per carta, amb els que no podien veure-la, amb certa asiduitat; així amb paraules escrites, podien veure-la i sentint-se molt a prop d'ella.

Serà l'any 1957-58 quan Remedios viatjarà a Europa per a veure als seus amics i la família que havia estat a Veneçuela i ja tornava a Espanya; van fer per coincidir amb ella, fent un encontre amb la mare de Remedios, que era l'única que havia tornat a Espanya en 1947. La senyora Ignacia només va ser uns mesos a Veneçuela, perquè s'estimava més la temperatura fresqueta del nord de la Península que aquell clima tropical. El punt d'encontre fou la ciutat d'Hendaia, així Remedios no va haver de patir pels records dels seus anys de la joventut ni tampoc es va arriscar a ser detinguda, doncs les autoritats espanyoles consideraven exiliats polítics, a totes i tots, dels qui van eixir del país en esclatar la Guerra Civil. Des d'aquesta ciutat basca, van viatjar cap a París.

¹⁵ VARO, Beatriz. Op. Cit. Pàg. 96

En aquest viatge la seua família tindrà l'última ocasió de veure's amb ella, en vida. Per a la seua neboda, Beatriz, filla del seu germà major, fou tot un esdeveniment, doncs a la fi, tornava a trobar-se amb la seua tia, que feia molt de temps que no l'havia vist i per eixe motiu s'havia acostumat a recordar-la, per les cartes que rebien. De Remedios recordava el seu bon humor i sobretot, les històries tan sorprenents que li explicava des de molt menuda, a les trobades que feien. Sempre l'admirà i va saber entendre-la, però en aquest últim encontre se'n va adonar que Remedios havia canviat força, fins i tot semblava una desconeguda plena de temors; no semblava massa feliç ni tan fantàstica com havia acostumat a ser. Els seus comentaris eren parcs i gens divertits. Tot i així la trobada entre tia i neboda, va ser positiva, doncs els lligams que sempre havien fet possible la persistència de la confiança, es mantenien ben forts. Beatriz coneixia molt la seua tia, sobretot gràcies a les cartes, on podia en alguns moments, ser més sincera i clara que explicant les coses mirant-se els ulls.

La família i en especial, la seua neboda Beatriz amb mirades de joventut, la va trobar molt diferent; la descobria plena de silencis que, amb massa assiduitat acostumava a desconnectar de la realitat. Envoltada pel seu món interior fet a la seua voluntat. Veien en ella una dona que no desitjava el soroll ni l'expressió exagerada d'emocions, perquè s'estimava viure més intensament al seu interior.

Aquesta decisió presa per Remedios, en bon grau hagués exasperat a qualsevol família, acostumada a la contínua comunicació amb paraules i mirades, amb gestos acompanyats d'abraçades i carícies; però la seua, per sort, va decidir respectar el caràcter de l'artista, que s'havia fet tan sensible al llarg del temps, en concret, pels esdeveniments tan increïbles que havia viscut, gairebé des de molt jove. Ara era una Remedios molt diferent, amb una manera de ser prou allunyada de les extravagàncies, que la van acompanyar a la joventut.

Remedios es va trobar amb un lloc molt diferent al que recordava; ja res era el mateix ni l'espai, el temps ni la gent. Però encara va poder veure a alguns amics entre d'altres a Benjamin Péret, que es trobava decaïgut, tant de salut com de diners; vivia en una situació molt precària i Remedios, com sempre ho havia fet, una vegada més el va ajudar; malgrat tot, ell moria un any després. La seua pèrdua fou per a Remedios molt traumàtica, però l'artista continuaria somrient la vida, una miqueta més de temps almenys, doncs no va deixar de tenir ganes d'explicar moltes coses, mitjançant les seues obres i la seua presència.

L'artista aprofitaria per viatjar per alguns racons d'Europa, després de trobar-se a la capital francesa, com Suïsa i Viena. Era l'estiu de 1958; poc després tornarà a Mèxic, ja per a romandre-hi, per sempre.

En arribar a Mèxic, es pot dir que ja començà a pintar per a ella. Amb el recolzament, sobretot afectiu de la seua parella, Walter Gruen, que li va animar a deixar d'una vegada, les feines de decoració i ornamentació, doncs precisaven massa temps i li restaven energia per a desenvolupar el seu món surrealista.

Tots dos havien estalviat un poc de diners, els quals els permetrien viure una miqueta més tranquils; així mentre Remedios començà a preparar les seues creacions pictòriques i mostrar-les en concursos i exposicions, Walter Gruen decidí obrir una botiga de discs, *Sala Margolín*, especialitzada en música clàssica i que va arribar a ser una de

les més importants de Mèxic. Li van posar el nom de Margolín, que era el cognom del propietari d'un taller de pneumàtics que hi havia a la part de darrere de la botiga, on Walter Gruen havia estat treballant per aquest home, doncs els hi va donar, diguem el seu vot de confiança, després d'insistir-li molt, això sí, perquè tots dos, Remedios Varo i Walter Gruen, tenien moltes il·lusions de dur endavant aquest nou projecte que consideraven seria be fructuós.

Tot semblava anar bé per a Remedios, però només en aparença: des del Viatge a París i possiblement molt de temps abans, Remedios va anar fent el seu camí per inèrcia. Pintava molt i la majoria del temps el dedicava a les obres per a la gent que li'ls encomanava; a més a més, preparava exposicions i concedia entrevistes. Però quan podia desconnectava d'aquesta realitat i s'acollia a la voluntat dels seus somnis, del seu món, puix sense ell no hagués tingut forces per a viure. Així anava suportant la popularitat i l'obligació d'haver de donar explicacions i d'anar tirant, cada vegada més, de les seues imatges interiors per poder-les pintar i trobar-se bé.

Remedios Varo moria el 8 d'octubre de 1963, als 55 anys; sembla ser per una aturada cardíaca. La seua mort no era gens esperada i per això va afectar molt, a totes i tots. Fou soterrada al cementiri *Panteón-Jardín*, de Mèxic D.F. Es troba pujant pel carrer *Desierto de los Leones*, cap a la dreta i des de sempre fou destinat als artistes, escriptors, músics... És un lloc immens, gens inquietant i en contacte amb el cel d'una terra que sembla sentir la màgia i l'encantament del Surrealisme, tant a la vida com a la mort. Allà va quedar el seu cos, acompanyat per una heura i un eucaliptus que Walter Gruen va plantar perquè sabia que per a ella tenien un significat molt especial.

Sempre he volgut pensar que, quan una persona ha mort, just abans d'eixe moment, comença a intuir el que li està a punt d'ocórrer i sense saber d'on li ve la nova sensació, ho accepta i fins i tot amb un cert grau d'il·lusió, sobretot si ha patit no molt abans, durant un temps, certa malaltia o ha estat arrossegant problemes i angoixes... Sembla que allò que es diu referent a trobar la pau interior de cadascú, en eixos moments s'aconsegueix i no crec que tinga res a veure en assumir que vas a morir perquè ja no et queda res per fer; però com encara no ho sé, ni ganes tinc, com he dit abans sempre he volgut pensar que en eixos moments, et deixes dur per la curiositat d'una nova sensació o perquè estàs convençuda o convençut de que estaràs millor.

No podem saber si Remedios va sentir eixa pau o il·lusió personal i que s'ho va creure; per això se'n va anar, o per altres raons alienes al seu pensament. Que se'n va anar, sí que és tot un fet, doncs ens va deixar a totes i tots bocabadats i plens de fam del seu coneixement, que la va fer tan diferent i especial. El seu cos va morir i va deixar pas a l'interès per la seua obra, que a poc a poc es va anar fent més popular entre els mexicans amants de l'art, surrealista i no tant surrealista.

Com acostuma a passar, l'expectació es va despertar, al seu voltant i es van fer moltes exposicions retrospectives en 1964, 1971 i 1983. També a Espanya en 1964 li se va recordar en una exposició celebrada al Palau de Belles Arts de Madrid, amb 124 obres, en dibuixos i pintures. I també es va celebrar una altra retrospectiva, a Girona l'any 1992, a la Sala d'Exposicions de la Casa de la Cultura.

Quan es va fer una Exposició commemorativa de Remedios Varo, l'any 1986 pel Museu Biblioteca *Pape* en la ciutat de *Monclova*, en Mèxic, es va editar un preciós llibre-

catàleg, amb el títol genèric de “*Consejos y recetas*” que ve a ser la representació de les seues dues aportacions literàries de l'artista. Es tracta d'un compendi o recollida de manuscrits amb fórmules màgiques i equacions, com si foren jeroglífics, en quaderns escolars acompanyats de poemes i dibuixos, alguns dels quals eren esborranys de pintures. La lectura d'aquests llibres i escrits, ens ajuda a esclarir idees i a apropar-nos més al seu pensament dibuixat i pintat.

REMEDIOS VARO, ARTISTA

Tot el que semblava de divertida, alegre i plena d'energia, en certes ocasions ho tenia en una manera d'ésser molt patidora i tortuosa, plena d'indecisions que l'angoixaven força. Vivia en una constant tempesta interior. Sempre defensaré que l'obra de Remedios és autobiogràfica i que l'actitud dels seus personatges, van descobrint les pròpies intencions de l'artista quan representa un alquimista, també està descrivint-se perquè tots dos, adopten sempre la mateixa actitud d'ensimismament laboral, preocupacions pel treball i totalment aliens de la realitat que els envolta.

També ella preferia viure centrada a la seua obra perquè patia molt quan s'havia de detindre's; calia fer altres menesters de la casa o de fora, afers propis de la realitat quotidiana.

Es pot dir que l'obra de Remedios Varo va anar formant-se, des de les vivències sentides al llarg de la seva vida. Ella anava picotejant des de la infantesa -vivint per diferents llocs de la Península amb la família- l'adolescència i l'inici dels seus estudis artístics, des d'on començarà a brollar el seu esperit pictòric, del tot narratiu. També els moments avantguardistes de la Barcelona republicana, les seues vivències al París del Surrealisme i el pànic psicològic despertat per la Guerra Civil; l'ocupació nazi a França, el viatge i l'estada, ja definitiva a Mèxic.

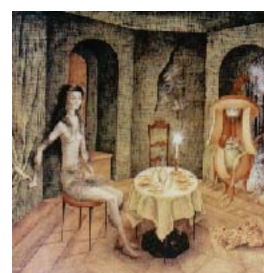
De tots aquests llocs, va saber extreure els moments més valuosos, pel seus continguts divertits i curiosos; a més a més, també, va poder fugir dels que li resultaven odiosos o fatídics, per al seu esperit tan creador, sensitiu i inquiet fins la quimera. Es va quedar amb els records que li oferien les expectatives més anhelades: plenes de tranquil·litat, recolliment i visió de futur. També va deixar que part del seu passat, el més ric en creativitat, li donés sentit a la seua vida d'artista surrealista, a partir de dibuixos, collages, fotomuntatges en papers pintats o de retalls de teles, revistes, fotografies i les seues pintures.

Remedios Varo pertany al segon grup d'artistes que va entrar a formar part del moviment surrealista, quan començaven a hi haure més artistes que escriptors. La primera etapa, que va des de 1924 fins al 1930, era coneguda com *el període raonador*, denominació que cau en la més clara contradicció, doncs precisament aquests primers moments del grup avantguardista, el que sempre s'acostumava a fer i per aixó, cridava constantment l'atenció, era rebujar tot el que fos ben raonat i argumentat. Suposem que es volia establir una diferència amb la segona etapa que era constituïda en majoria, per artistes; tot i així considere que l'apreciació no és gens encertada.

APROPAMENT A LA SEUA OBRA

Nacer de nuevo
Oli sobre Masonite

Visita inesperada
Oli sobre Masonite

Els temes socials que en ocasions deixa veure, al mateix que molts artistes, són atemporals; es podrien repetir en tots els moments de la història, social i cultural: la crítica política, econòmica i educativa, basada en les prohibicions i els temors. Aleshores

Remedios Varo creia amb el poder de les imatges, les paraules i els somnis, com si foren premonicions; sentia passió per la màgia i les supersticions; l'alquímia, el misticisme i el misteri dels les coses que aconseguia esverinar o inventar, amb les seues lectures de Literatura Fantàstica i d'alguns tractats d'Astrologia i també de Biologia. Remedios buscava fins i tot, respostes estudiant els fonaments i principis de l'alquímia perquè vol trobar la seua pròpia essència i considerar-la, l'element metafòric capaç de fixar el rumb de la vida.

Anava trobant idees que li ajudaven a traslladar el seu pensament, als medis o suports, destinats a reflectir tota eixa fluïdesa creativa. Remedios era una ferma recercadora de motius, pels quals, valia l'esforç de fer alguna cosa: els mecanismes d'un objecte, la seua funció i aplicació, fins i tot, la raó de la seua pròpia existència. Sempre necessitava saber el per què de cada acció. Tot açò ho tenia present al moment d'enredar-se a treballar o quan s'aturava per iniciar algun que altre projecte. Li agradava molt fixar-se amb les coincidències i quan s'adonava de les seues presències reiterades, era capaç de fer una festa mental. Tot contava al seu voltant.

Per una altra banda, aprofità al màxim, els seus coneixements d'Anatomia i de Geometria, per a crear al suport plàstic, els seus personatges i la representació del

moviment en diferents situacions i llocs; la relació entre el cos i les formes de la Natura; els elements animats i mòbils amb els menys animats; el protagonisme de la Geometria en cada element de la Natura. La representació de cadascun dels estudis i la simbiosi d'alguns d'ells, va fer possible que la seva imaginació, es convertira en el gran motor de la seva obra.

Les seves intencions creatives mai tingueren límit; sempre aprofità qualsevol medi per a expressar la necessitat de crear: sobre paper, cartró, tela o fusta; amb ells i a partir d'ells, va fer reals els seus pensaments: dibuixos, aquarel·les, pintures a l'oli, al gouache, vestuari, la fotografia, el fotomuntatge i les escultures, a partir dels objectes trobats i posats en un determinat ordre, el més apropiat per acollir idees surrealistes i donar una major expressió. Així va definir Octavio Paz, l'obra de Remedios Varo; la seua manera de crear, de viure i veure la realitat:

El espacio no es una extensión sino el imán de las Apariciones. Cabellos de la mujer -cuerdas del harpa; cabellos del sol-cuerdas de la guitarra. El mundo visto como música: oíd las líneas de Remedios.

-El tema secreto de su obra: la consonancia - la paridad perdida.

-Pintó en la Aparición, la Desaparición.

Raíces, follajes, rayos astrales, cabellos, pelos de la barba, espirales del sonido: hilo de muerte, hilos de vida, hilos de tiempo. La trama se teje y desteje: irreal lo que llamamos vida, irreal lo que llamamos muerte- sólo es real la tela. Remedios anti-Parca.

-Máquinas de la fantasía contra el furor mecánico, la fantasía maquina.

-En su mundo de relojes parados oímos el fluir de las substancias, la circulación de la sombra y la luz: el tiempo madura.

-Las formas buscan su forma, la forma busca su disolución.¹⁶

La seua obra és sempre autobiogràfica, explica sense cap tipus de concessió, el seu món interior i l'adaptació dels seus elements, a la realitat que l'envolta. Ho fa, pels temes que reflecteixen les mateixes inquietuds que ella sent i per la definició dels propis personatges. És habitual que, almenys un d'ells, reflecteixi la figura de l'artista; Remedios Varo es retratava amb exactitud de detalls, com un ésser sempre en acció i ple d'energia, que inspecciona i apareix a l'aguait, perquè intueix que va a passara alguna cosa important, per nosaltres inesperada, però molt desitjada per a ella. Si arriba i es fa real o no, és el que veurem només a la nostra voluntat d'imaginar.

Remedios també traslladava els seus pensaments a l'escriptura; escrivia contes i cartes; feia comentaris de les seues obres i fins i tot, creava les seues pròpies històries: existeix tot un conjunt de texts que han anat apareixent en revistes i catàlegs, però sabem que encara ens falta per llegir, una part important d'escrits inèdits. De moment

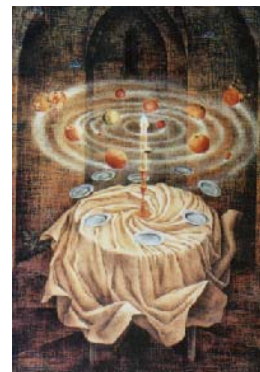
¹⁶ PAZ, Octavio: Text: Apariciones y Deapariciones, Catàleg Exposició de Remedios Varo, Fundació Banc Extrior, Madrid, 1988-1989, pàg. 7

coneixem, almenys dues, que han tingut una certa difusió: “*Consejos y Recetas*” “*De Homo Rodans*”.

PRIMERS PASSOS SURREALISTES

Vampiros vegetarianos
Oli sobre Tela

Naturaleza muerta resucitando
Oli sobre tela

Les imatges de somnis i records, es van fer cada vegada més clars, quan va aconseguir centrar-se de ple a la Pintura, doncs li requeria tota la seua atenció per la seva precisió, detalls i exactitud en el traç. La seva obra pot ser comparada tranquil·lament amb qualsevol altra del Surrealisme francès, perquè sempre, en elles han quedat reflectides les idees postulades pels seus components.

El Surrealisme sempre fou el gran protagonista de tota la seua obra; el va considerar com una mena d'amic, el més sincer, que l'acompanyaria fins l'eternitat. Li donava solucions de totes les mides, perfectes per a cada ocasió: plenes de sensacions, quasi totes malencòniques, si més no, grotesques i picants, fins i tot, psicològicament excitants. El seu amor pel Surrealisme, era desbordant: quan observava, de sobte, ho omplia tot d'esdeveniments surrealistes. Amb els seus Dibuixos i Pintures, va triomfar a Mèxic i poc a poc, ho farà per tota Amèrica i Europa.

És pot dir que el Surrealisme ja existia a la seva vida; sempre fou surrealista. La seva vida era plena d'indícis que li proporcionaven las pistes suficients per estar segura de la seva arribada, del seus descobriment i acceptació definitiva. El Surrealisme li va donar totes les respostes i ella el va fer seu al considerar-lo el seu llenguatge preferit, la millor expressió perquè era pur i instintiu com la Natura que és nova, espontània i imprevisible; que es regeix per una mena de normativa senzilla i fantàstica, sense complicacions i molt allunyada dels postulats socials de determinada gent que es ferma i massa tancada, en idees de progressió compulsiva, on la raó d'ambicions, condiciona tota manifestació de fets creatius. La Natura li oferia un gran ventall d'elements que ella podia transfigurar amb la seva rica fantasia; es va ajudar d'ells fins l'extrem de convertir-se en el medi clau d'apropament al Surrealisme.

Al principi, l'obra de Remedios va rebre influències de la d'altres artistes del grup com la de Magritte, Óscar Domínguez i Max Ernst.

PARAL·LELISMES DE LA SEUA OBRA I LA DELS MEMBRES DEL GRUP SURREALISTA

Fenómenon
Oli sobre Tela

Les Murés
Mixta sobre cartolina

Sempre fou considerada del grup; la va introduir el poeta Bénéjamin Péret, que era la seua parella sentimental i a poc a poc va anr demostrat, per mèrits propis, que era surrealista cada moment de la seua vida. Des del primer moment va participar en, gairebé totes i cadascuna de les propostes del grup com les exposicions col·lectives i els jocs de dibuixos i paraules.

Al mateix que la resta del grup, vivia despreocupada de les conductes convencionals, doncs es sentia afortunada d'ésser una artista bohèmia, que no li agradava gaire preocupar-se dels diners ni de les obligacions socials; vivia el dia a dia i fins i tot, va arribar a sentir la total misèria; com deia l'escriptora Janet A. Kaplan: *“siempre vivía al filo de la indigencia”*¹⁷. Remedios aprofitava tots els moments per gaudir al màxim. Els surrealistes eren com els últims romàntics, sempre suposaven que tot es solucionaria pel temps. Pot ser perquè vivien amb la total consciència de ser en un futur proper, el centre d'atenció del món de les arts. Les seues vides han de ser interpretades des dels paràmetres de l'Art i sempre serà aquest, el centre de les seues manifestacions creatives i sensorials.

Tots els surrealistes compartien les mateixes intencions, és per això que donaven suprema importància a totes les expressions creatives, on la intuïció i la improvisació eren fonamentals. Quasi sempre els agradava viure així:

*“A pesar de las dificultades, a nuestra pintora le entusiasmaba aquella vida de París. Se sentía conectada con la energía eléctrica de la época y con el extraordinario grupo de personas tan estimulantes y llenas de talento que la rodeaba (...)”*¹⁸

¹⁷ KAPLAN, Janet A. Op. Ct. Pàg.63

¹⁸ KAPLAN, Janet A. Op. Ct. Pàg.64. ...

Però no sempre podien escollir una manera de fer; si tenim present que els va tocar viure un dels pitjors moments de l'Europa contemporània, acceptarem les seues decisions, unes perquè responen a les pròpies dels anys de joventut que tots hem tingut, uns més que altres: reaccionàries, impulsives i excessivament frenètiques pel que després s'obtindrà, altres, només per instint de supervivència.

Tot i així, alguns d'ells, una minoria per cert, sí que mirava per una vida més estabilitzada i amb futur, que sabia canalitzar els seus ingressos com Breton, Dalí, Max Ernst...

Als anys 50, l'obra de Remedios Varo comença a gaudir d'un important reconeixement. Com la gran majoria d'artistes era molt conscient de la situació de ser una eterna aprenenta de la vida amb intencions creatives, que per ser sempre, hauria de viure l'aguait de seguir amb ganes d'aprendre, experimentar i sentir l'emoció dels breus instants, en ocasions fins i tot, sorprenents. Sempre va intentar pintar amb la mateixa homogeneïtat i intenció.

Aquesta és una de les semblances clau, dels treballs artístics amb els que tots els surrealistes van coincidir: passats els anys inicials, que ja s'havien donat a conèixer les primeres manifestacions surrealistes, dins i fora del grup, experimentacions que resultaren ser decisius per a la formació artística dels seus integrants, com si es tractés del fruit de tot període d'aprenentatge, carregat d'accions i d'interpretacions més o menys semblants. Trets que ratllen, fins i tot el plagi, conscient o allunyat de qualsevol pauta convencional i academicista a la que quasi sempre s'acudeix. Totes i tots van mantenir per sempre, la mateixa línia de treball, de fer Art.

A totes i tots els hi passarà el mateix; per sempre mantindran un cert grau de fidelitat cap als postulats del moviment surrealista, centrant-se a les tècniques artístiques i els seus procediments per sobreposar i fer possible per davant de tot, la idea surrealista; els recursos més efectius, els que més essència d'aportació personal els hi han proporcionat, perquè la gent els identifique. Tot i que alguns dels components del grup, en determinats moments, van focalitzar molt, les seues trajectòries cap a rumbos, gaire bé del tot oposats -reaccions justificades, puix forma part dels desigs originats per les accions creatives que l'artista, com aprenent permanent, espera experimentar- va arribar un moment en què tornaren a reprendre el camí original.

Sempre intentarà mantenir la relació entre transformació de matèries, l'observació de la Natura i la intervenció de l'artista. Remedios sentia que era possible la unió de l'art, la màgia i la força ambiental: observant el seu procés, intenta experimentar en tècniques que li proporcionen formes plenes de cromatismes molt semblants als que podem trobar al nostre voltant, de manera natural sense intervencions personals que fent

determinades combinacions, després poden ser transformades en altres de noves i també molt interessants.

ESTUDI DE L'OBRA DE REMEDIOS VARO

Tailleur pour dames
Oli sobre Masonite

La llamada
Oli sobre Masonite

Sempre que exterioritza els seus pensaments sobre un suport, de tela, paper, fusta...fa un estudi força realista treballant l'observació i el detall.

La seua manera de treballar dóna prioritat a la precisió i d'exercicis calmats per mostrar detalls plens d'intencions. L'artista no té cap mena d'obsessió per fixar-se-hi, ni per donar-li una importància del tipus ornamental; tampoc ho fa per demostrar un domini de les tècniques artístiques tradicionals cap a la seua obra. Per a ella tot és essencial, i el protagonisme és compartit per cada element dibuixat i pintat; és més, en moltes ocasions les parts més menudes o les que han segut tractades de manera més suau, per crear espais ocults o lleugerament amagats, que ens condueixen a pensaments intrigants, resulten ser peces claus per desxifrar o endevinar el seu pensament.

La seua obra en general, pels elements que presenta, fa possible una dualitat en la seua lectura: com si deixara entre veure dues opcions, dues possibilitats per acceptar la seua visió, la seua interpretació dels somnis i històries explicades o escoltades. Dualitat de dualitats, reflectides en primer lloc, per la fidel translació de la seua vida reflectida a les seues obres; en segon lloc, l'adaptació i lliure interpretació que feia de les vivències personals o les que només eren possibles a la seua imaginació. Remedios Varo va aconseguir sobreviure sostinguda entre dos móns; sent tot un triomf puix això li va permetre donar continuïtat a la seua imaginació, al llarg de tota la seua vida.

Aquesta dualitat sempre l'acompanyarà al llarg de la seua vida; comprovem que va viure dues etapes que marcaren clarament dos cicles claus en la seua vida i trajectòria personal:

- l'etapa hispano-francesa
- l'etapa mexicana

Totes dues constitueixen dos moments o períodes que presenten trets estilístics importants i distints entre sí.

El món interior de Remedios li omplia tant, que gairebé no deixava que altres raons li ocuparen el seu territori; tot i així va deixar espai per enriquir la seva imaginació, per de l'art popular mexicà. La cultura d'aquest país, sí que li va influir a la seua vida, proporcionant-li un nou esperit que li feia veure i sentir la vida, acceptant els esdeveniments d'una manera molt particular.

La realitat que es respira a Mèxic, sempre sembla ser màgica; es deixa veure en la manera de ser dels seus habitants i és clar que també envolta les obres que fan els seus artistes. Mèxic no pot evitar contagiar la seua màgia, el seu humor, la seua filosofia de viure -sobre tots als artistes que la visiten i la comparteixen- malgrat que no sempre s'aprecie al primer cop de vista; només és qüestió de temps per acabar ben seduït. però on és latent és a les obres.

Segur que Remedios no hagués pintat de la mateixa manera en un altre lloc. La màgia de Mèxic, li va ajudar a aprofundir més, als seus temes i a sentir-se molt a gust dins el seu món interior. Així va aconseguir donar-li un enfocament molt personal, als seus treballs que, ràpidament fa possible que la nostra atenció reste captivada i li provoque una intensa reflexió sobre els sentiments i les situacions que tenen un significat clau.

Les transformacions que descriu, executa i constantment experimenta, mitjançant la seva obra, sempre tenen un cert efecte en cada observador/a. Ella aconsegueix invertir el sentit de les coses i també el seu valor: l'esdeveniment inesperat és molt constant, sobretot en les coses senzilles que passen a tenir un gran protagonisme. Les formes vegetals i d'animals, gaudeixen d'una constant transformació; fins i tot, amb ella van adquirint qualitats força humanitzades, carregats de reaccions i moviments tan particulars que ens desvelen que són de la pròpia artista.

Aquests canvis i mutacions creats, tan curiosos i espectaculars per a qualsevol imaginació, eren constants a la Remedios Varo; per a res canvien l'estat dels seus elements: després de desviar la visió de l'obra, els nostres ulls tornen a veure la realitat de sempre, perquè la nova, la proposada per Remedios, només es podrà gaudir a la seva obra i a les nostres ments. Així, seguirà igual el discurs constant dels elements que formen la Natura.

Remedios quan dibuixava, pintava, escrivia o somniava -que era quasi sempre- s'identificava molt amb alguns animals com el rat-penat, el mussol, alguns insectes i sobretot amb els gats, que els convertia en un dels elements claus de les seves composicions artístiques, amb les quals quasi sempre hi participarà. Es passava la vida investigant: experimentant i provant les seves reaccions; els seus moviments i evolució. S'apropiava de les parts que més la inquietaven i a canvi, els hi regalava els seus trets, dibuixant-los; els més íntims i personals. D'aquesta manera podem saber quins eren els seus sentiments; ens els oferia en imatges per estalviar-se parlar. Així ho preferia: que foren les seves obres les que explicaven el seu pensament.

Els fets espontanis, les reaccions somniades i els desigs recordats, són traslladats al suport escollit (pictòric, fotogràfic o escultòric) i explicats amb molta dedicació i precisió, per a que siguin ben recordats i no puguin ser oblidats per ser

massa immediats i en ocasions, durs de païr, per inexplicables; així, que la fugacitat del somni siga retinguda per la nostra voluntat.

Vivia tan pendent del record del ritme de la Natura, dels seus encants i l'harmonia de moviments al créixer, que sempre quedava encantada. Sentia una forta atracció per la màgia, des d'una creença personal mística en les forces de la Natura; pels seus moviments tan inexplicables per a la gran majoria de nosaltres. Per això es va fer molt supersticiosa: creia en els bons i roïns presagis; aquestes forces la tenien encisada de manera que li condicionaven la seva vida i la de les seves pintures.

La visió que tenia de les coses era molt intimista, sabia molt bé el que passava al seu voltant, i de vegades no deixava que s'infiltrara per a res, en el sentit de fer les seues coses, només quan considerava que podien aportar riquesa creativa i també espiritual pel que ella sentia. Quan va eixir d'Espanya, per anar a París es va obligar a no recordar certs de moments carregats de massa dolor com el record de la pèrdua de familiars i amics, en temps de guerra, que ja des de la seua pròpia terra mare va patir. La seua ment i les ànsies de somniar i crear les seues pròpies imatges, no podien quedar marcades per tanta injustícia, patiment i mediocritat. El mateix va fer quan es va difondre la notícia de la imminent ocupació de París pels nazis, sense cap dubte va deixar la capital francesa i va marxar a Marsella per embarcar un any després cap a Mèxic.

La seua obra sempre ens recorda el nostre origen natural: des de qualsevol objecte creat per ella, sempre esperem veure que apareixerà algun indici de vida, acompanyat és clar, per alguna variació que canviarà el seu aspecte quotidià, però no ho farà amb el sentit de la seua presència.

Remedios Varo vivia tan harmònicament amb la Natura que, sense cap esforç, va acceptar la seva màgia, el seu misteri i el seu poder. Li apassionaven els relats populars de llegendes i dites, farcides de supersticions i fantasia; unes ben certs i d'altres -la gran majoria- excessivament inventades. El fet d'haver-les escoltat des de molt menuda, a la gent y a la seva pròpia família, va fer que sempre tinguera unes intencions ben consolidades a l'hora de crear les seues pròpies històries i traslladar-les a la tela, fusta o paper.

Quan observava la Naturalesa, li agradava sentir el tacte de les superfícies dels cossos dels objectes i de tot el que és viu; la seva suavitat o aspresa, la seva rugositat o la sensació de fragilitat de les pells d'algunes plantes i insectes.

El Surrealisme fou com una refermança dels seus desigs, va entrar a la seva ment i al seu esperit amb molta exaltació perquè amb ell, veia possibles moltes de les seves inquietuds, com si fos el permís per a seguir somniant i manifestant tota la seva expressió.

Una possible raó seria que li apassiona el món dels microorganismes: li recorda l'existència d'una realitat tan viva com la que percebem cada dia. És el que descobrim a les seues obres: un constant paral·lelisme entre la personalitat d'alguns artistes o gent d'oficis diferents, amb animals i certs elements orgànics. Aquesta prolongació queda establerta per similituds amb l'aparença física o amb trets de la pròpia personalitat de l'ésser observat:

“(...) que está poblado de seres que son medio artista medio lechuza, medio geólogo, medio insecto, de botánicos dementes y astrónomos mágicos que echan a pique nuestros arbitrarios supuestos sobre cómo deben ser las cosas. Allí lo familiar se torna extraordinario y, dentro de lo reconocible, acecho lo inesperado.”¹⁹

A l'hora de considerar els treballs de Remedios Varo, si fins ara hem dit que eren molt autobiogràfics, hauríem d'anar més enllà, afilant la nostra percepció i explicant que, fins i tot, els personatges que apareixen, tenen els mateixos trets físics i la seua mateixa manera de comportar-se, amb els mateixos desigs d'atrevir-se a fer coses noves i molt fantàstiques:

“La mayoría de los personajes de Varo tienen el delicado rostro de forma de corazón con grandes ojos almendrados, la nariz larga y afilada y una tupida melena de brillante cabello que caracterizaban el semblante de la artista. Los personajes que crea son, por tanto, como autorretratos, pero transformados por la fantasía.”²⁰

Quan l'artista apareix més d'una vegada, dins la mateixa composició, hem de veure que ella té dubtes davant de diferents opcions; és per això que decideix desdoblarse per gaudir de cadascuna d'elles. Tenim constància d'això perquè hem llegit els escrits que ella mateixa feia als marges d'alguns quadres i al dors de les fotografies de les seues obres.

El tema sempre deixa pas, a la metàfora autobiogràfica. Els personatges que protagonitzen la seua obra, acostumen a ser, éssers imaginaris que presenten qualitats que ens resulten molt familiars, sobretot perquè ens recorden a la pròpia artista, tant des del punt de vista físic, com per la manera d'actuar i perquè són envoltats d'elements claus que ajuden a entendre millor l'obra, doncs estableixen un clar fil narratiu.

Quasi tota la seua obra, presenta, una figura humanitzada com l'únic element conductor de tota la trama de la composició reflectida al suport pintat. Aquesta figura s'ompli de protagonisme, doncs aconsegueix convertir-se en símbol i element clau, capaç de desxifrar les seues pròpies intencions, que són les intencions de la mateixa artista.

Les seues composicions quasi sempre presenten parts d'una estructura repetida i amb caràcter evocatiu. Són plenes d'elements narratius amb els que fa un constant discurs de moments viscuts a la seua infantesa o només a la seua realitat interior; en ocasions es tracta d'interpretacions personals que ha explicat com històries escoltades o

¹⁹ KAPLAN, Janet A. Op. Cit. Pàg. 7

²⁰ KAPLAN, Janet A. Op. Cit. Pàg. 9

llegides, sobretot del món de la mitologia, a les que s'ha de recórrer per intentar captar el seu missatge. Gairebé des del començament, l'artista recorrerà sempre a la mateixa simbologia que la va acompanyar ja des dels primers moments d'aprenentatge, com és la dels insectes i les portes mig obertes que conviden a viatjar cap a una altra realitat.

La seua obra va donant-nos, les claus d'un univers personal. Sempre va sentir una forta atracció per la màgia astral i es va interessar per la tradició hermético-cabalista: les activitats escrites de mags i alquimistes de l'Edat Mitjana i del Renaixement com els ensenyaments de Gurdjieff i les filosofies orientals. Les seues lectures preferides versaven la literatura fantàstica com la de Julio Verne, Aldous Huxley, E. Allan Poe, H. G. Wells, l'astronomia de Kepler i fins i tot, el llibre de les teories de Nostradamus. Per altra banda, sentia gran admiració al mateix que la resta de surrealistes, per l'obra del pensadors com Sigmund Freud i Carl Jung.

L'interessava molt els fenòmens naturals com els eclipsis i els terratrèmols als quals els hi donava un significat esotèric, com si es tractés d'una mena de forces tel·lúriques plenes de significat màgic. Podríem justificar l'atracció per viure en Mèxic perquè allà aquests fenòmens són tan habituals, que la gent els té en compte, a l'hora d'iniciar qualsevol activitat.

APROXIMACIONS I DIFERÈNCIES DE L'OBRA DIBUIXADA DE REMEDIOS VARO I DELS ALTRES ARTISTES DEL GRUP

A les seues obres sempre queda manifestada la gran destresa i control, que tenia amb la tècnica del dibuix, utilitzada gairebé amb la mateixa precisió que tindria un artista medieval, purista de treballs minuciosos, que al mateix que ella, quasi sempre treballava en formats menuts.

La tècnica del Dibuix sempre la va treballar des de que va tenir força per agarrar un llapis i més endavant va sentir curiositat per l'obra d'altres artistes que li van impressionar per sempre com la del Bosco i la dels pintors del Renaixement Italià.

Remedios sempre va demostrar la seua gran capacitat d'observació acompanyada d'una clara destresa i precisió en el traç del dibuix.

Al mateix que a la resta del grup, el motiu sempre era surrealista però després, cada artista li donava un tractament amb un estil molt personal, propi i identificatiu. Cada artista va fer el mateix: van anar desenvolupant tècniques i principis molt singulars que ajuden a la seua identificació aconseguint així, crear una codificació pròpia.

El llenguatge surrealista els ajudarà a posar en ordre el seus móns interiors, perquè si als treballs preliminars, escrits com qualsevol altre comentari, anotació-recordatori: dibuixos aleatoris sense cap intenció, fets durant les converses telefòniques... tots aquests elements els trobem sempre molt caòtics plens de dubtes a la manera de reflexions obsessives, però que quan l'artista comença a endreçar els seus pensaments, recorrent al seu llenguatge plàstic surrealista, tot comença a adoptar un

sentit: els dubtes se'n van i com si es tractés d'una acció de clarividència, comencen a eixir idees que li donen un interessant significat al missatge elaborat.

Això també li passava a Remedios Varo: quan pintava i escrivia, en totes dues opcions de manifestació de llenguatge personal, ja no hi havia lloc per a dubtes ni vacil·lacions; tot havia d'ésser precisió, fluïdesa i claredat; contràriament al que haurien deduït al descobrir les intervencions primeres, quan veiem les llibretes d'anotacions on s'aprecia una aglomeració d'informació, tan dispersada que no deixa espai per dubtes sobre l'existència d'una ment angoixada.

Amb el llenguatge surrealista, envoltat d'accions espontànies, s'aconsegueix activar el pensament reflexiu.

Inversió de valors: col·locació d'un element fora del context corresponent o convencional: aconseguix la convivència de termes contraris, que fins eixe moment eren percebuts de forma contradictòria creant un món sense fronteres. La vida i l'amor, l'element comunicable i l'incomunicable; el que és real i el que és imaginari; el que ha passat i el que està per arribar...

L'atzar era un dels recursos fonamentals, per obtenir determinats efectes casuals i aleatoris que poc després haurien de superar un procés d'elaboració, selecció i adopció estilística personal de cada artista. Les mateixes raons que Remedios Varo té per començar a exterioritzar el seu món, les comparteixen, almenys algunes d'elles, els membres del Surrealisme i els que ho eren sense ser del grup: Temes i recursos:

- gran importància del somni
- creació d'éssers híbrids (el perquè encara no ho sé; supose que per influències de l'art prehistòric)
- juxtaposició (de què?)
- inversió de les relacions entre subjecte i objecte
- creació d'analogies visuals i correspondències
- passió per l'alquímia i els fenòmens paranormals

A més del dibuix i la pintura, també li agradava molt escriure:

- comentaris dels seus treballs
- explica els seus somnis
- inventava receptes per aconseguir certes il·lusions amoroses
- redacta cartes a destinataris desconeguts o bé per algun tipus de professional com els psiquiatres
- inventava diàlegs, junt a la seua amiga Leonora Carrington, d'obres teatrals.

I tota aquesta activitat escrita sempre era plena d'un bon to d'humor, perquè suposem que vivia buscant sempre "*la màgia quotidiana*".

Sempre va practicar activitats que li permetien procediments automàtics i espontanis; aquesta pràctica li permetrà aflorar del seu inconscient, pensaments molt amagats i excessivament protegits (per la manera d'ésser d'ella). Aquestes activitats li permeteren trencar del tot, amb el que comporta seguir la lògica convencional de diàleg parlat o escrit. Remedios sempre va seguir utilitzant determinats recursos, sobretot per treballar el fons de les seues composicions pictòriques.

Remedios sempre treballa a partir dels mateixos conceptes, amb una intenció que té cabuda per la transcendència i per la ludicitat d'accions, combinant disciplines i creences molt antigues amb altres d'actuals. Totes les seues obres, ja siguen dibuixades, pintades i fins i tot, explicades mitjançant l'escriptura, com les cartes, les receptes, els comentaris de la seua pròpia obra; totes comparteixen les mateixes intencions explicades dins d'una barreja de realitat i ficció; de serenitat i humor.

Mai va deixar de sentir-se surrealista; fou aquest, el grup com a entitat sòlida, que va anar desapareixent, a poc a poc. Les primeres traces es van deixar notar quan esclatà la Segona Guerra Mundial, quan cada membre i simpatitzants, van anar deixant Europa per sobreviure a l'altra part de l'Atlàntic. El Surrealisme com a grup doctrinal, va anar apagant-se i va anar deixant pas al treball individual, dels qui l'havien fet possible, fins i tot havien adaptat amb gratitud, la seua forma de viure, als seus continguts innovadors.

BREUS PINZEL·LADES DE SURREALISME

El Surrealisme, considerat l'autèntic precursor de les corrents d'avantguarda, és la conclusió lògica de totes les reivindicacions de llibertat de l'art europeu, que ens descobreix un lloc estratègic per a la nostra percepció. Mitjançant els seus postulats, els seus membres, busquen un nou concepte de llibertat. Definit en in comptables ocasions, com el pensament normalitzat de l'expressió de l'automatisme psíquic que ens permet expressar, mitjançant les paraules i imatges creades amb el Dibuix, el Gravat, la Pintura, la Fotografia o qualsevol altre llenguatge.

“(...) El surrealismo representa el punto en el que se funden la pintura y la poesía , y si la poesía debería ser compuesta por todos, no por uno solo, asimismo todos tenían que ser capaces de realizar pinturas(...)”²¹

Sembla ser que la denominació de Surrealisme, fou en honor a *Guillaume Apollinaire*, gran defensor dels canvis artístics amb les avantguardes i considerat un dels punts de connexió entre dadaistes i surrealistes, quan va pronunciar aquest terme, l'any 1917 a la presentació de l'obra *Parade*, de Cocteau i sobretot, quan va qualificar de “drama surrealista” una de les seues pròpies obres, *Les Mamelles de Tirésias*.

En 1924, sota les ordres de l'escriptor francès André Breton naixerà l'últim moviment d'Avantguarda: **El Surrealisme**; serà anunciat fent-se una proclamació escrita, junt a la publicació del Manifest Surrealista, que apareixerà a la revista *La Révolution Surréaliste* (que substituirà a *Litterature*) i es crea *La Bureau d'Investigations Surréalistes*, que es convertirà en una mena de Seu o centre d'operacions, sota la direcció d'Antonin Artaud.

Quan el grup va començar a formar-se, semblava que si es creia en el Surrealisme, tot era possible i moltes coses podien canviar, fins i tot les seues conseqüències, perquè aquest sentiment els hi ajudava a visualitzar la realitat d'una altra manera i des d'un altre punt de vista:

“Todo aquello con lo que entraba en contacto se integraba. La vida parecía que sólo merecía la pena de vivirse, cuando el umbral entre la vigilia y el sueño quedaba desbordado como por el paso de imágenes que se agitan en masa; el lenguaje era sólo lenguaje, si el sonido y la imagen, la imagen y el sonido, se interpenetraban con una exactitud automática, tan felizmente que ya no quedaba ningún resquicio para el grosor del “sentido”.²²

Els surrealistes sembla que no subestimaven el treball i la presència femenina dins el grup; tot el contrari, les consideraven com a ells mateixos perquè tenien fe en els seus treballs, que encara eren molt inicials puix ells eren molt més joves que ells, a més a més les dones surrealistes van trobar amb el grup el seu lloc perquè tenien total llibertat d'acció i manifestació creativa, podien expressar les seues idees polítiques i a més a més de gaudir un lliure concepte de l'amor.

²¹ GASCOYNE D. A Short Survey of Surrealism, pàg. 106. Op. Cit. VV.AA. *Realismo, Racionalismo, Surrealismo. (El arte de entre guerras 1914-1945)*, Madrid, 1999, pàg 6

²² BENJAMIN, Walter. *Imaginación y sociedad. Iluminaciones I*, pàg. 45

Una de les grans intencions del Surrealisme fou **alliberar a l'ésser humà** però les raons que sempre defensaven, amb les seues postulacions, no sempre tenien explicacions d'autodefensa per sobreviure als enfrontaments, físics i en conseqüència psicològics, que l'acció política que anava adquirint la burgesia, anava forçant el clima social i cultural de l'Europa de principi de segle.

També l'ànsia de sobrepassar els límits d'aquesta realitat tan convencional i programada per aconseguir una vida pròspera, tranquil·la i segura, però harmònicament plana i sense riscos emocionals, feia que les accions per endinsar-se en l'aventura d'eixa altra realitat, tinguessen més força i, fins i tot, de vegades més prioritat:

“La desrealización del mundo cotidiano siempre estuvo en los surrealistas al servicio de una esperanza positiva de posesión y descubrimiento. El surrealismo no es fuga a lo irreal o al sueño, sino tentativa para penetrar en lo que tiene más realidad que el universo lógico y objetivo. Por consiguiente es fácil comparar la necesidad que lo anima y la espera del más allá, y confundir la conciencia surrealista con la conciencia religiosa: las dos son búsquedas del Ser y dejan un gran margen a la adoración. Pero el más allá surrealista, a diferencia del más allá religioso, no puede situarse ni fuera de este mundo, ni después del tiempo de nuestra vida.(...).”²³

El que busca el Surrealisme és tot el que fa possible la desconexió i el viatge a la realitat amagada que sempre ens acompanya. Eixes paraules, eixos sentiments i eixos processos creatius com l'amor i també la raó, són imprescindibles perquè aconseguen canalitzar la nostra intenció de desconnectar i d'iniciar-nos en la trobada d'eixe coneixement tan diferent. Es produeix una inversió de conceptes, al treballar la lògica del que no ho sembla, valoritzant-se més. Trencar la inèrcia i el discurs convencional de les coses. Fer poètica de les coses més insòlites per a buscar la bellesa de la irracionalitat.

El Surrealisme fou considerat com un dels últims moviments avantguardistes que més va aportar a l'Art; nombroses innovacions creatives que han donat pas a noves possibilitats de manifestar-se. Va ajudar a enriquir el contingut lèxic propi de l'art, amb la seua actuació va aconseguir despertar i activar al màxim, la capacitat d'imaginar que tots tenim. Els seus postulats i activitats aconseguiren arribar al mateix nivell de la resta de manifestacions artístiques, fins i tot, a més:

“(...) el afán por extender la realidad imaginable más allá de los límites impuestos por la tradición y la apariencia;”²⁴

²³ ALQUIE, Ferdinand, *Filosofía del Surrealismo*, Barcelona, 1974, Pàg. 107

²⁴ BOZAL, Valeriano, *Historia del Arte en España*, tomo II, Madrid, 1973, Pàg. 119

Sabem que des del principi molts dels components del grup surrealista, ja no acceptaven al cent per cent, tots els postulats definits com afirmacions essencials del Surrealisme, tal i com ens ho diu Ferdinand Alquie al seu llibre *Filosofia del Surrealismo*.

Molts dels integrants del moviment surrealista van desistir del grup, del seu nucli i dels seus manaments però no dels objectius i les seues intencions; totes i tots hi van ser sempre fidels i les van dur com a bandera d'identitat per allà on van passar.

“Pero hay que darse cuenta de que los conflictos entre surrealistas fueron consecuencia inevitable de una excesiva seriedad, de una escrupulosa voluntad de pureza. El hombre completo, la conciencia entera del hombre, se comprometen en el surrealismo: los valores discutidos son morales, no literarios. (...) Además, la mayoría de las “disputas” surrealistas tradujeron un conflicto interno del propio surrealismo, conflicto que llevado a su esencia deja aparecer el desgarramiento del hombre reducido a sí mismo.”²⁵

Alguns d'ells van ser expulsats del grup i d'altres, van desistir voluntàriament dels seus principis i ordres; malgrat tot mai s'oblidarien dels objectius i les seues intencions. Cadascú va continuar el seu camí amb criteris propis perquè ja s'havia assolit el període de formació i s'havia començat a assimilar formes personals de fer art i d'identificació de teories que sempre reflectiran el seu esperit surrealista.

“Pero hay que añadir que los que renegaron objetivamente del surrealismo no renunciaron siempre a los valores a los que atribuían mayor precio en el surrealismo, tal como lo entendían.”²⁶

Cal pensar que les intencions surrealistes eren trencar amb la mediocritat de la societat burgesa però sense exposar-se excessivament perquè no van fer res per pal·liar el mal el dany històric que la crítica feia gairebé, sempre que començava a despuntar un moviment social, polític o artístic, que s'atrevia a eixir-se de la normalitat popular. Si per una banda el Surrealisme va aconseguir atreure, per primera vegada en la Història de l'Art, l'atenció i implicació de les dones artistes, resulta increïble, encara hui, que no fera res per demostrar la seua participació i aportació artística i social, al mateix temps, al moviment.

Malauradament aquest terme, *Surrealisme* s'ha convertit, al pas del temps en una paraula jòquer. André Breton ja començava a fer algunes declaracions d'aquest assumpte als pocs anys de l'existència del moviment, a adonar-se'n que s'havia fet un

²⁶ ALQUIE, Ferdinand. *Filosofia del Surrealismo*, Barcelona, 1974. Pp 199-200

abús del seu significat, fins arribar a un deteriorament del seu valor inicial; així ens ho diu el seu editor, Robert Tanger:

“Le mot surréaliste dans son application a l’art a pris aujourd’hui une excessive élasticité. Il manquait une mise au point: nous pensons que ce recueil de textes d’André Breton comblera cette lacune.”²⁷

El que passa al Surrealisme és una successió d’intercanvis que fa possible la unió de recerques tan diferents entre sí, només pels recursos utilitzats, perquè totes comparteixen una fita comú: la d’aconseguir que el Surrealisme siga al mateix nivell que la realitat que ens envolta.

La imaginació forçada quasi al màxim, per extreure els records i l’experiència de moments vertaderament inusuals, més propis de moments somniats o també d’altres històries escoltades, és capaç d’obtenir fins i tot una gran diversitat de formes poètiques imaginatives.

Està de més dir que el Surrealisme era un moviment molt anticlerical, tot i així no s’entenen perquè sempre sentia la necessitat de recordar-ho al recórrer, una i una altra vegada, a temes que cridaven l’atenció pel contingut sempre sarcàstic; descobreix situacions intrigants on són claus les decisions i opcions preses: els temes de les tentacions, sentides per alguns sants i màrtirs, són molt utilitzades pels surrealistes, com una mostra de situacions límit, de moments molt propicis a l’alliberació d’éssers que simbolitzen tots els temors i desigs que, durant eixe període de temps, de patiment i ansietat, es desperten a la ment del patidor.

El que no s’espera és que aquestes vivències fracassen i que resten per sota de la cega fe que suposa tindrà el sant; això és secundari per als surrealistes. El que importa és recórrer i mostrar totes les situacions possibles que una persona pot rebre o viure i quin és el mecanisme psíquic que es desperta i de quina manera . És la seua reacció i la interpretació que farà de la seua experiència, la que interessa. Eixes situacions de temor, provoquen la facilitat de crear imatges al·lucinàries.

FIGURES REFERENCIALS. INFLUÈNCIES, APROXIMACIONS I PRINCIPIS

Els surrealistes amb les lectures i investigacions que feien, volien refermar o les seues conviccions com a grup, per justificar la seua existència. La necessitat que tenien d’explicar els seus somnis o de deixar-se dur en qualsevol camp creatiu, va quedar reforçada amb l’aparició de publicacions de Psicologia i d’Antropologia. També van recórrer a les lectures anteriors i als pensaments claus de moviments artístics del segle

²⁷ TANGER, Robert, editor de l’obra d’André Breton, *Le Surréalisme et la Peinture*, Ed. Brentano’s New York, 1945, citat al llibre d’ Ida Rodríguez Prampolini, *El Surrealismo y el Arte Fantástico*, Mèxic D.F. Institut d’Investigacions Estètiques, UNAM, 1969, pàg. 9.

XIX, per demostrar l'interès que les persones sempre havien sentit per aquesta realitat paral·lela, com la que ens descobreix l'inconscient de cadascú. Es considerava el somni, l'esclat de vivències recordades però reprimides durant la vigília. Freud, Lautremont, Sade, Baudelaire, Bataille, Rimbaud, Saint Paul Roux, C. Jung...

“Sade, Lautremont y Freud, se convertirán en los más importantes hallazgos de los surrealistas en su búsqueda por el pasado y el presente. Sade se verá elevado a la categoría de mito por sus dotes de visionario, su oposición a los conceptos tradicionales, de ética o moral i por encima de todo por la elaboración de un modelo razonadamente irracional de comportamiento cuyo fin principal era el placer.”²⁸

Al començament els components del grup, els artistes participaven en gairebé totes les activitats, tant a nivell individual com col·lectives, però quan el nucli surrealista va anar desgranant-se i cadascú va començar a fer-se la seua pròpia trajectòria artística, molts d'ells, la desenvoluparen apropiant-se només d'una o dues tècniques apreses del grup i adaptant-la a les seues pròpies idees i recursos creatius.

Només R.V. va continuar treballant totes les tècniques o moltes d'elles, fent combinacions o sobreposant-les, amb la intenció investigadora de trobar noves sensacions que expliquessin millor, els seus pensaments. Per això m'he centrat amb l'estudi dels seus dibuixos i altres treballs, fets en paper (collages, fotomuntatges, gouaches ...) dels anys viscuts a París, quan participava directament d'ells, dins del grup surrealista perquè ens donen la clau del que anirà originant-se poc després, quan comence a pintar en absoluta dedicació. Són treballs que reflecteixen, de totes totes, l'esperit surrealista; han segut fets amb plena llibertat d'acció i pensament; sense altra intenció que la de reflectir somnis, desigs o senzillament manifestacions casuals de determinades emocions instantànies. Activitats poc elaborades perquè s'han fet sense cap premeditació i és aquesta senzillesa la que les fa molt interessants i, fins i tot, imprescindibles per continuar el camí de coneixement, de l'obra d'aquesta artista.

Diguem que els primers treballs que Remedios elabora abans d'anar-se'n a Mèxic, ens ajuden a intuir, el que farà després. Això mateix que els hi passe als alumnes quan experimenten amb les activitats surrealsites.

²⁸ GONZÁLEZ ALCANTUD, José Antonio., Del llibre *El exotismo en las vanguardias artístico-literarias*) Barcelona 1989, pàg. 310

NOMS DELS ARTISTES QUE VAN PARTICIPAR DEL SURREALISME

ARTISTES DEL PASSAT, CONSIDERATS PRECURSORS DEL SURREALISME:

ALBRECHT ALTDORFER, GIUSEPPE ARCIMBOLDI, AUBREY BEARDSLEY, WILIAM BLAKE, ARNOLD BÖCKLIN, HIERONYMUS BOSCH (O EL BOSCH), ETIENNE LOUIS BOULLÉE, GIOVANNI-BATTISTA BRACELLI, RODOLPHE BRESLIN, PIETER BRUEGEL, EDWARD BURNE-JONES, LUCAS CRANACH, GUSTAVE DORÉ, MARCEL DUCHAMP, HEINRICH FÜSSLER, ANTONI GAUDÍ, FRANCISCO DE GOYA, GRANDVILLE, GEORG GROZ, MATTHIAS GRÜNEWALD, FERDINAND HODLER, WASILI KANDINSKY, FERNAND KHNOFF, MAX KLINGER, GUSTAV MOREAU, FRANCIS PICASSO, GIAMBATTISTA PIRANESI, ODILON REDON, HENRI ROUSSEAU, ALOYS ZÖTL.

ESCRITORS, AUTORS, FILÒSOFES, ESTUDIOSOS I ANTROPÒLEGS DE REFERÈNCIA:

GUILLAUME APOLLINAIRE, G.BACHELARD, BATAILLE, BAUDELAIRE, WALTER BENJAMIN, SIGMUND FREUD, CARL G. JUNG, ISIDORE DUCASSE O COMTE DE LAUTRÉAMONT, OCTAVIO PAZ, ALPHONSE FRANÇOIS DONATIEN O MARQUÉS DE SADE, PAUL SARTRE,

ESCRITORS:

LOUIS ARAGON, ANTONIN ARTAUD, ANDRÉ BRETON, PAUL ÉLUARD, MARCEL JEAN, CESAR MORO, BENJAMIN PÉRET

ESCULTORS:

HANS ARP, ALEXANDER CALDER, LEANDRE CRISTÒFOL, ALBERTO GIACOMETTI, JACQUES HÉROLD, ROBERT JACOBSEN, JOSEPH SÍMA, DAVID SMITH

PINTORS/ES:

CAMILLE BRYEN, BRUNO CAPACCI, GIORGIO DE CHIRICO, RENÉ CREVEL, ROBERT DESNOS, ENRICO DONATI, ESTEBAN FRANCÉS, WILHELM FREDDIE, HENRI GOETZ, ARSHIDE GORKY, JINDRICH HEISLER, MORRIS HIRSCHFIELD, JOSÉ HORNA, VALENTINE HUGO, JACQUELINE LAMBA, GORDON ONSLOW FORD, WOLFGANG PAALEN, JACQUES PRÉVERT, ALICE RAHON, PIERRE ROY, TOYEN (= MARIE CERNUNOVÁ), **REMEDIOS VARO**

DIBUIXANTS, PINTORS/ES GRAVADORS/ES:

HANS BELLMER, VÍCTOR BRAUNER, LEONORA CARRINGTON, MARC CHAGALL, SALVADOR DALÍ, PAUL DELVAUX, ÒSCAR DOMÍNGUEZ, MAX ERNST, LÉONOR FINI, STANLEY WILIAM HAYTER, WIFREDO LAM, ANDRÉ MASSON, ROBERTO MATTA, KURT SELIGMANN, YVES TANGUY, WOLS

FOTÒGRAFS/ES I CINEÀSTES:

MANUEL ÀLVAREZ BRAVO, LUÍS BUÑUEL, KATI HORNA, MAN RAY

ACTIVITATS PLÀSTIQUES

PRESENTACIÓ

IES Rafael Campalans d'Anglès

Preparatòria nº 8 Mèxic D.F.

A Remedios sempre li va agradar treballar amb les mans per pintar, dibuixar, retallar paper i tela. El tacte era una necessitat, una experiència relaxant que li duria a crear, fins i tot el seu propi vestuari i disseny d'espais escènics. Fou la dissenyadora en diverses ocasions de les disfresses que el grup surrealista precisava per representar obres improvisades, creades per a l'ocasió com les que feien durant el temps que van estar a l'exili esperant poder embarcar; després quan era a Mèxic també va fer alguna que altra incursió en obres d'amics.

Es tracta de recursos que creaven per accelerar o motivar el ritme de desenvolupament de la imaginació i també, el de la inspiració. A partir de diferents materials i sobretot com a fruits de la casualitat i d'aprofitar el temps d'oci en experimentar amb objectes i matèries trobades i quasi sempre de poc interès. Un d'ells és l'anomenat *Fumage* invenció atribuïda a l'artista vienès Wolfgang Paalen, l'any 1937 mentre era al al cafè parisenc *Les Deux Magots* compartint llargues estones amb altres artistes.

Aquesta tècnica del *Fumage*, consisteix a jugar amb un ciri encès, fer-lo passar de forma ràpida per una superfície encara tendra de pintura a l'oli. El fum aconsegueix traçar unes marques a la superfície pintada i després amb un pinzell s'adaptava l'efecte amb el color de la superfície. El resultat sempre era interessant: semblaven paisatges estranys, d'altres móns amb personatges misteriosos i de difícil definició però plens de certa atracció sobretot per les textures que presentaven.

-Creació de siluetes de persones, animals i formes orgàniques, fins i tot creació d'autèntics retrats dels artistes mateixos.

Una altra tècnica també practicada per Remedios Varo era la de deixar caure gotes de pintura, sobre una superfície de fusta sense preparar; pintaven siluetes, cares i cossos, a partir de les formes que de manera arbitrària van sorgint aconseguint interessants composicions de formes orgàniques indefinides de cossos que dansen per l'espai.

Segons la intenció d'aconseguir resultats plens de misteri, sotmesos sempre a contínues fases experimentals, recorria a mètodes com:

-Bufar i esborronar pintura per afegir més detalls i altres zones de color més fluid.

-Arrapar la superfície per crear tant l'efecte de noves textures com per afegir més diversitat de colors i també per deixar al descobert el color que havia quedat amagat per sota.

També en ocasions improvisava diverses tècniques amb els recursos que tenia al seu abast:

-Bufant pintura sobre la tela, la qual anava relliscant per la superfície; jugava amb els contorns encolant fulles impregnades de pintura i després les treia, deixant la seua empremta a la tela; això enriqueix molt la composició dels seus treballs.

La tècnica que feia servir per crear més textures, com les de pegar fulles de plantes, per exemple, consistia a ficar pintura a sota de la tela o paper, fent força perquè

amb la pressió es quedés les marques; després alçava la tela o paper comprovant les petjades de color, que enriqueixen la composició.

DEFINICIONS

Remedios Varo participava, al mateix que la resta dels surrealistes, de les tècniques que elles i ells creaven i practicaven; basades en accions on la pintura, el dibuix i les imatges retallades, escollides per l'activitat a desenvolupar, eren a mercé de l'atzar; parle de la *Decalcomania*, el *Grattage*, el *Fumage*, *Frottage*, *L'action du dégotte*.

De les tècniques que va practicar l'artista Remedios Varo, he fet una tria de les que oferien, més possibilitats per ser treballades a l'aula. S'han fet un total de 6 activitats diferents.

1. Dibuix continuat (lejeu du dessin communiqué)
2. Cadàver Exquisit (lejeu du cadàvre exquis)
3. Formes trobades
4. Collage
5. Decalcomanies
6. Tècnica de la gota (l'action du dégoutter)

Les 2 primeres són fetes en grup de 3, 4 o 5 persones. La resta d'activitats tenen un caràcter individual.

1.DIBUIX CONTINUAT: El primer participant realitza un dibuix molt senzill, amagant-se'l perquè ningú el recorde. Una vegada l'ha executat, li'l mostrarà al seu company/ del costat esquerre (si s'ha acordat seguir el mateix sentit que les manetes de rellotge; en cas contrari, serà el de la dreta) però només durant un segon, temps suficient per retenir a la memòria la imatge i poder dibuixar, almenys un record d'aquesta. Una vegada l'haja dibuixat, el segon/a participant farà el mateix amb el tercer participant i així fins fer tot el tom. Quan totes i/o tots han acabat, es descobreixen els dibuixos i s'aprecia una clara evolució de la imatge inicial. Aquest exercici recorda molt al joc infantil del telèfon, de tradició popular.

2. CADÀVER EXQUISIT:

3. FORMES TROBADES: A partir d'una forma qualsevol retallada en cartró, a priori, es repassada pel seu contorn sobre la làmina a dibuixar. Una vegada dibuixada l'alumne ha de pensar a què li recorda i en funció d'aquest pensament, completarà la composició, dibuixant i pintant. Aquest exercici requeria un màxim de ½ hora.

4. COLLAGE: Realització d'una composició plàstica substituint els llapis de colors, per papers, teles, matèria de diferent textura. Aquest exercici, s'havia de fer durant 1 hora i amb un tema comú per a tota la classe. L'Alumnat compartia el material.

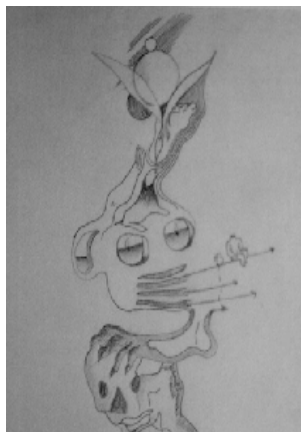
5. DECALCOMANIES:

6. TÈCNICA DE LA GOTA: A una part de la làmina de dibuix deixem caure un poc de pintura -aquarel·la o acrílic- en diferents quantitats i colors. Quan s'ha decidit que ja hi ha prou, doblem la làmina i pressionem una miqueta. Després la despleguem i observarem una imatge, segurament molt atractiva i que per la seva simetria ens recordarà a algun animal, planta...Podem acabar de perfilar el treball.

ACTIVITAT N° 1 – DIBUIX CONTINUAT

Creacions de Remedio Varo

Creacions de Remedio Varo

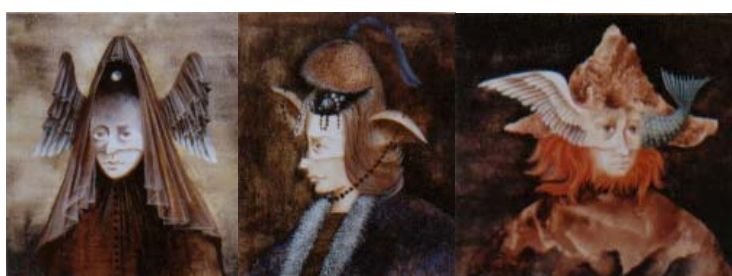
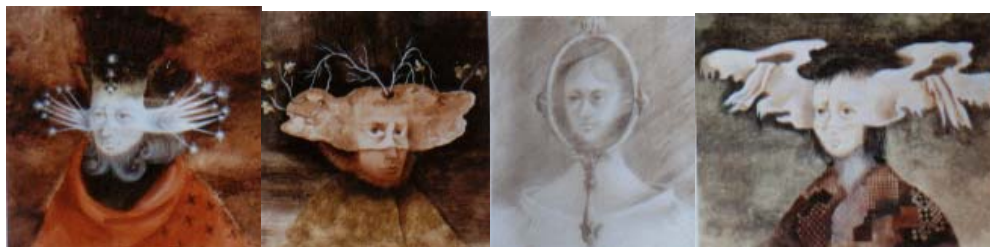

Treballs de l'alumnat de la Preparatòria nº 8 de Mèxic D.F. Treballs de l'alumnat de l'IES Rafael Campalans d'Anglès

ACTIVITAT Nº 3 – FORMES TROBADES

Creacions de Remedio Varo

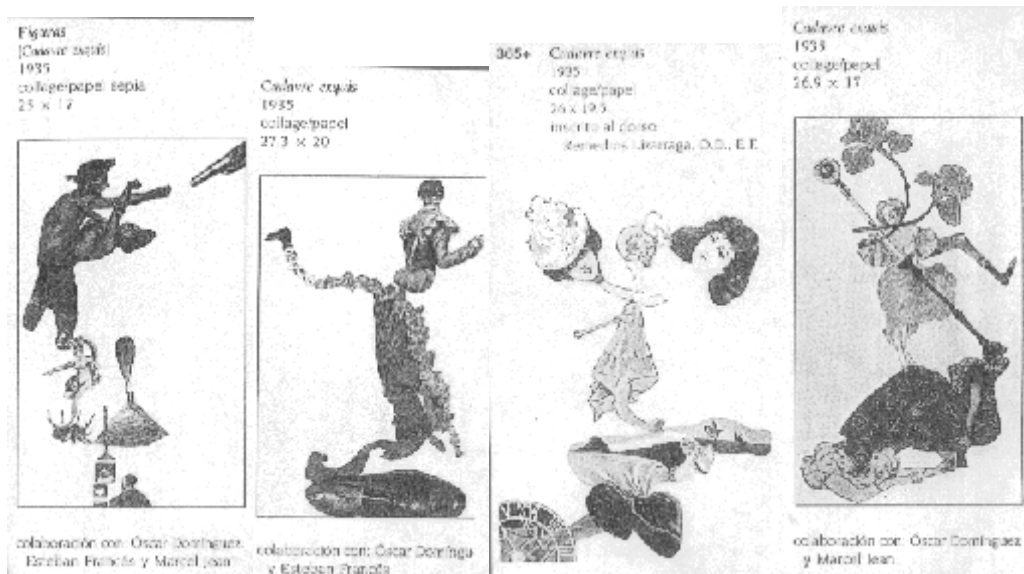

**Treballs de l'alumnat de la Preparatòria nº 8 de Mèxic D.F.
Treballs de l'alumnat de l'IES Rafael Campalans d'Anglès**

ACTIVITAT Nº 4 – COLLAGE

Creacions de Remedio Varo

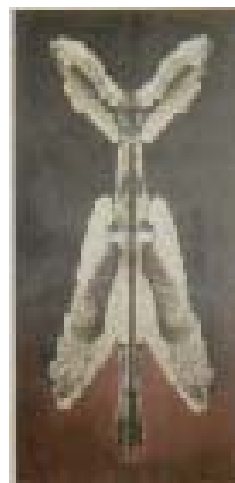
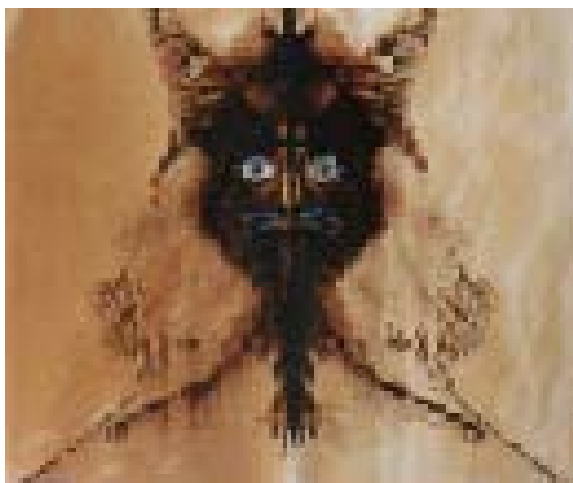
Treballs de l'alumnat de la Preparatòria nº 8 de Mèxic D.F. Treballs de l'alumnat de l'IES Rafael Campalans d'Anglès

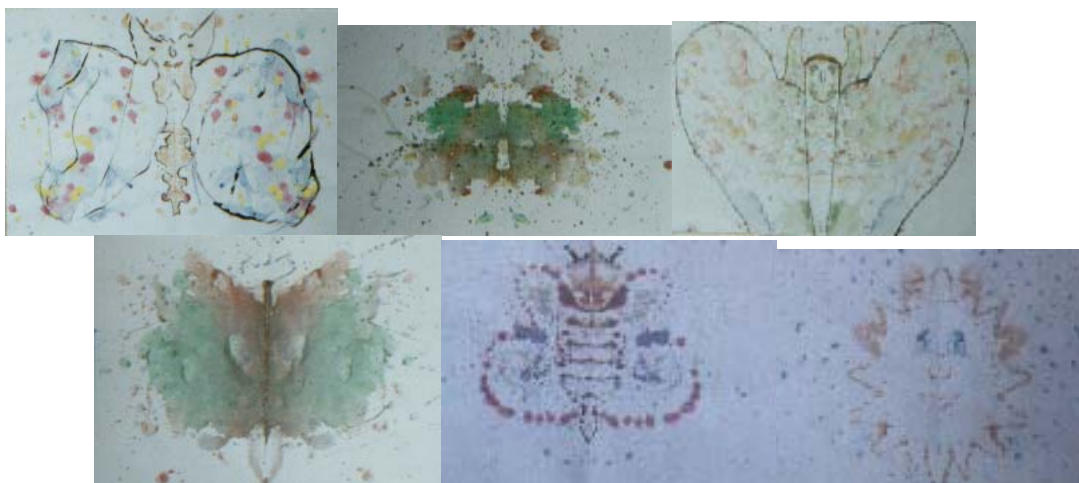

ACTIVITAT N° 5 – DECALCOMANIA

Creacions de Remedio Varo

Treballs de l'alumnat de la Preparatòria nº 8 de Mèxic D.F. Treballs de l'alumnat de l'IES Rafael Campalans d'Anglès

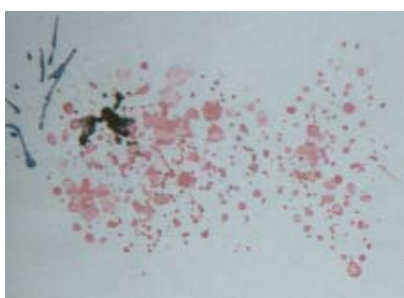

ACTIVITAT N° 6 – LA TÈCNICA DE LA GOTA

Creacions de Remedio Varo

**Treballs de l'alumnat de la Preparatòria n° 8 de Mèxic D.F.
Treballs de l'alumnat de l'IES Rafael Campalans d'Anglès**

BIBLIOGRAFIA

BIBLIOGRAFIA RELACIONADA AMB REMEDIOS VARO

LLIBRES I CATÀLEGS

ANDRADE, Lourdes: **Remedios Varo: 1909-1963**, Mèxic D.F. Museu d'Art Modern, 1994.

ANDRADE, Lourdes: **Remedios Varo, las metamorfosis**, Colección Círculo de Arte, México, 1996. Producció: Conseil Natoinal pour la culture et les arts.

GARCIA ASCOT, Jomi: **La obra de Remedios Varo**, Mèxic D.F. Museu Nacional d'Art Modern. Palau de Belles Arts. Institut Nacional de BB.AA. de Mèxic, 1964.

KAPLAN, Janet A.: **Viajes Inesperados. El arte y la vida de Remedios Varo**, Madrid, Edicions Era, Fundació Banc Exterior, 1989.

VV.AA.: **Creación artística y Mujeres. Recuperar la memoria**, Madrid, Narcea, 2000. Coordinació de Marian L. F. Cao

VV.AA.: **Consejos y recetas de Remedios Varo (pinturas, manuscritos y dibujos)**, Mèxic, Museu Biblioteca PAPE, Monclova, Coahuila, Mèxic, 1985.

VV.AA.: **Remedios Varo, Madrid**, Fundació Banc Exterior, 1988.

VV.AA.: **Remedios Varo**, Mèxic D.F. Ed. Era, 1966. Textos: Octavio Paz, Roger Callois, Juliana González. . Produït per Eva Sulzer.

VV.AA.: **Remedios Varo. Art i Literatura**, Girona, Exposició Casa de Cultura Tomàs de Lorenzana, Edita Museo de Teruel, Diputación Provincial de Teruel, 1991

VV.AA.: **Remedios Varo. Catálogo razonado**, Mèxic, Edicions ERA, 1994.

VARO, Beatriz: **Remedios Varo: En el centro del microcosmos**, Madrid, Fons de Cultura Econòmica, 1990.

VARO, Remedios: **Remedios Varo. Cartas, sueños y otros textos**, Mèxic, Ed. Era, Universitat Autònoma de Tlaxcala, 1997. Introducció d'Isabel Castell.

REVISTES

ANDÚJAR, Manuel: **“Remedios Varo. La gran pintora onírica de hielo y fuego”**. El Urogallo, nº29-30, setembre-desembre, 1974.

MARTÍN MARTÍN, Fernando: **“Remedios Varo, pintora de lo maravilloso”**. Lápiz, nº 22, gener, 1985.

SANTOS TORROELLA, Rafael: **“Surrealismo en Remedios Varo”**, Antiquaria, Galeria nº 90, any IX, desembre 1991. Madrid.

VARO, Beatriz: **Remedios Varo**, El Paseo, Revista Cultural, nº 10, junio, 2002, Cabra, Còrdova, Pp. 34-53.

TREBALLS D'INVESTIGACIÓ: TESINES

ANDRADE, Lourdes: **Remedios Varo y su relación con la alquimia**, Mèxic D.F. Instit. d'Investigacions Estètiques, UNAM, 1987

MANRIQUE CASTILLO, Carmen Dolores: **Un importante capítulo olvidado de la pintura surrealista: el período español de Remedios Varo**, Barcelona, Facultat de Belles Arts, 1986.

BIBLIOGRAFIA GENERAL

ADELANTADO, Eulàlia: **La Revolución Surrealista**, València, Universitat Politècnica, 1990.

ALQUIE, Ferdinand: **Filosofía del Surrealismo**, Barcelona, Ed. Barral, 1974.

BARR, Alfred H. jr: **La definición del arte moderno**, Madrid, Alianza Forma, 1986.

BENJAMIN, Walter: **Imaginación y sociedad. Iluminaciones I**, Madrid, Taurus, 1999.

BONET CORREA, Antonio: **El Surrealismo**, Madrid, Ed. Càtedra, 1993.

BRETON, André: **El Surrealismo. Puntos de vista y Manifestaciones**, Barcelona, Ed. Barral, 1977.

BRETON, André: **Manifiestos del Surrealismo**, Barcelona, Ed. Labor (5ª edición) 1992.

CIRLOT, Juan-Eduardo: **El mundo del objeto a la luz del surrealismo**, Barcelona, Ed. Anthropos, 1986.

CIRLOT, Juan-Eduardo: **La imagen surrealista**, València, Ivam Centre Julio Gonzalez, 1996.

CIRLOT, Lourdes: **Primeras Vanguardias Artísticas. Textos y Documentos**, Barcelona, Ed. Labor, 1995

CHADWICK, Whitney: **Mujer, Arte y Sociedad**, Barcelona, Ed. Destino S.A. 1992.

CHÉNIEUX-GENDRON, Jacqueline: **El Surrealismo**, Mèxic, Breviàris del Fons de Cultura Econòmica, 1989.

DUPLESSIS, Yvonne: **El Surrealismo**, Barcelona, Ed. Oikos-Tau S.A. 1972.

GARCIA DE CARPI, Lucia: **La Pintura Surrealista (1924-1936)**, Madrid, Ed. Istmo, 1986.

GAUNT, William: **Los Surrealistas**, Barcelona, E. Labor, S.A. 1974.

GONZALEZ ALCANTUD, José Antonio: **El exotismo en las vanguardias artístico-literarias**, Barcelona, Editorial Anthropos, 1989.

GUIGON, Emmanuel: **Historia del Collage en España**, Museu de Terol, 1995.

MARTÍNEZ, Juan: **Un ensayo sobre grabado (A finales del siglo XX)**, Salamanca, Creàtica Ediciones, 1998.

MICHELI, Mario de: **Las Vanguardias Artísticas del Siglo XX**, Madrid, Alianza Forma, 1989

MORO, César: **Versiones del Surrealismo**, Barcelona, Tusquets Editor,

NADEAU, Maurice: **Historia del Surrealismo**, Valencia, Ahimsa Editorial, 2001.

PASSERON, René: **Enciclopedia del Surrealismo**, Barcelona, Ediciones Polígrafa, 1982.

PAZ, Octavio: **La búsqueda del comienzo** (escritos sobre el surrealismo), Madrid, Ed. Fundamentos, 1983.

PUIG, Arnau: **Les Avantguardes Artístiques Catalanes**, Barcelona, Editorial Barcanova, 1993.

RODRÍGUEZ PRAMPOLINI, Ida: **El Surrealismo y el Arte Fantástico**, México D.F., Institut d'Investigacions Estètiques, UNAM, 1969.

SCHAPIRO, Meyer: **El Arte Moderno**, Madrid, Alianza Forma, 1993.

SCHWELLER, Alfred: **El Surrealismo**, Mèxic, Ed. Hermes S.A. 1959.

SMITH, Edward Lucie: **Arte Latinoamericano del siglo XX**, Barcelona, Ed. Destino, 1994

THARRATS, Joan - Josep: **Dames de tots colors**, Barcelona, Ed. Parsifal, 1992.

VV.AA.: **ADLAN**. (Amics de l'Art Nou), Sala d'Exposicions de Can Palauet, Mataró (Barcelona), 19 desembre de 1997/ 1 de març de 1998.

VV.AA.: **Dessins surréalistes. Visions et techniques**, París, Cabinet d'Art Graphique, Centre George Pompidou, 4 octubre - 27 novembre 1995.

VV.AA.: **El Grabado en España (S. XIX-XX)** Enciclopedia Historia General del Arte, SUMA ARTIS Vol.XXXII, Madrid, Ed.Espasa-Calpe,1985.

VV.AA.: **Escritos de Arte de Vanguardia 1900/1945**, Madrid, Ed. Istmo, Madrid, 1999.

VV.AA.: **Fantastic Art, Dada, Surrealism**, New York, The Museum of Modern Art, 1947.

VV.AA.: **Les Avantguardes a Europa i a Catalunya**, Barcelona, La Magrana, 1990.

VV.AA.: **Surrealisme a Catalunya 1924-1936**, Barcelona, Edicions Polígrafa, 1988.

CATÀLEGS

VV.AA.: ***El Objeto surrealista en España***, Museu de Terol, Diputació Provincial de Terol, Fundació Caixa Barcelona, 27 setembre/ 28 octubre 1990.

VV.AA.: ***El Surrealismo y la guerra civil española***, Museu de Terol, Diputació Provincial de Terol, 30 octubre/ 13 desembre 1998.

VV.AA.: ***Juegos Surrealistas. 100 cadáveres exquisitos***, Madrid, Fundació Col·lecció Thyssen-Bornemisza, 1996.

VV.AA.: ***Los surrealistas en México***, Mèxic, Museu Nacional d'Art de Monterrey, 1986.

VV.AA.: ***Surrealistas en el exilio y los inicios de la Escuela de Nueva York***, Centro de Arte Reina Sofia, Madrid, 2000.

VV.AA.: ***Surrealistas: exilio y amistad. Varian Fry y los candidatos al exilio, Marsella 1940-1941***, Saragossa, Diputació Provincial de Saragossa, 7 oct/ 5 desembre 1999.

REVISTES

ANTLE, Martine i BÉHAR, Stella: ***“La part du féminin dans le surréalisme”***, INFISURR, Le Surréalisme et ses alentours. nº 18, décembre 1997, París, pàg. 11.

ALIX, Josefina: ***“Surrealistas en el exilio”***, Arte, descubrir el, nº 11, gener, 2000, pp. 30-37.

BARNILS, Domingo: ***“Los Surrealistas catalanes”***, Artes Plásticas, nº 4, gener, 1976.

COLVILE, Georgiana M.M.: ***“Femmes surréalistes”***, INFOSURR Le Surréalisme et ses alentours. Bulletin nº33, novembre-décembre 1999, París, Pàg. 11.

GARCIA DE CARPI, Lucia: **“Una muestra del Surrealismo español. La exposición Logicofobista”**, Goya, nº 185, març- abril, 1985.

GUADALIMAR, nº 32, any 4, maig 1978, Madrid, Pp. 16, 17, 18

PUIG, Arnau: **“El Surrealismo en Catalunya”**, Artes Plásticas, nº 4, gener, 1974.

VV.AA.: **“Surrealismo. El ojo soluble”**. Litoral, Revista de la poesia y el pensamiento, Màlaga, 1968.

ARTICLES DE DIARIS

JOU, Jordi: **“L’Exposició Logicofobista a la Sala Catalonia”**. La Humanitat, Barcelona, Any V, nº 1.322, dijous 21 de maig de 1936.

SANTOS TORROELLA, Rafael: **“El Surrealismo en España”**. El Noticario Universal, Any LXXXVI, nº 27532, dimarts 10 de desembre de 1974.